Н сио

БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

1925 ЧЫЛДА үндезилеттинген

ШЫН

РСФСР-ниң Компартиязының Тыва рескомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1991 чыл
июль
25
четверг
№ 127 (46217)

(Чагыдар өртээ 6 көп).
Садар өртээ 20 көп.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУ

Каа-Хем районнуң «Бурунгаар» совхозунуң малчыннарынга эрткен кыштаглаашкын мал чеминиң чедишпейн барганындан аажок нарын, берге байдалга эрткен. Ынчангаш ындыг байдалды катаптавазы-биле малчын бүрүзү бодунуң малынга мал чемин чедер шаа-биле белеткеп аарын шиитпирлээн. Шак ынчаар хойжу Сендиижап Монгуш бодунуң суггарып алганы шөлүнден 10 ажыг тонна сигенни кезип, белеткеп алза-даа, мал чеминиң белеткелин үргүлчүлевишаан.

«Шын» солуннуң **КҮШ-АЖЫЛЧЫ АЛДАР ТУГУН** бөгүн «Бурунгаар» совхозтуң малчыны Сендиижап **МОНГУШКА** алдар болдуруп көдүрген.

Республиканың малчыннары, ниитиниң малынга быжыг чем-суурну тургусчурунга идепкейлиг киржинер!

ХҮН ЭРТКЕН ТУДУМ-НА

Бии-Хем районнуң девискээринге бо чылын оът-сиген эки үнген. Чаптылып чоруй барган хову-шөлдерни көөрге безин бир янзы: артында-ла ногаан өңнүг апарган. Эрткен кыжын сиген-ширбииш чедишпезинден бергедеп кыштаан ажыл-агыйлар бойдустуң амгы чаагай үнген хайыразын четчир, харын-даа артыкшылдыг кылдыр курлап алыр дээш, бүгү күштү мал чеминиң белеткелинче угландырган. Совхозтарның сигенчилери бир демниг ажылдап турарлар. Ылангыя чаңгыс болгаш хөй чылдыг сигеннер тараан шөлдерниң дүжүдү шынырак болурун амгы байдал бадыткап турар. Ниити иштиң түңнели эки — районнуң ажыл-агыйлары бөгүнге чедир 3100 ажыг тонна эки шынарлыг сигенни кезип, сарааттап алган.

«Кызыл тараачын» совхозтуң сигенчилери өскелеринден ыракта мурнай берген: ол ажыл-агый муң ажыг тонна сигенни белеткээн. Бөгүнге чедир «Саян» совхозта — 600, «Өөкте» — 650 ажыг тонна мал чеми белеткеттинген. Мал чеминиң белеткелиниң темпизин сөөлгү хүннерде «Ээрбек» совхоз шапкынчыда берген. Бо ажыл-агыйның сигенчилери 400 ажыг тонна сигенни сарааттап алган.

«Саян» совхозта Хөлчүкпаа, Даңгай-оол оларга удурткан звеноларның күш-ажылчы көргүзүглери бедик. Олар 50-70 тонна мал чемин белеткээн. А Аскак-оолга удурткан звенонуң сигенчилери оларның-биле ачыр-дачыр туттуп, бедик бүдүрүкчүлүг ажылдап турар.

Хүн эрткен тудум-на, чаа-чаа сарааттар совхозтарның хову-шөлдеринде немежип турар.

Делгер-оол ОЮН.

СЭПК Төп Комитединиң Политбюрозунуң медеглели

РСФСР-ниң күрүне органнарында, албан черлеринде болгаш организацияларында политиктиг партияларның болгаш хөй-ниитиниң массалыг шимчээшкиннериниң организастыг структураларының ажыл-чорудулгазын соксадыр дугайында Чарлыкты РСФСР-ниң Президентизи үндүрген. Профессионалдар эвилелдериниң организастыг структураларының ажыл-чорудулгазын администрацияның чөпшээрежиринден хамаарыштырып турар. Ынчангаш РСФСР-ниң девискээринде күрүне эргелеп башкарылгазының органнарында, күрүне албан черлеринде, организацияларда, бүдүрүлгелерде хөй-ниитиниң каттыжыышкыннарының составынга бодунуң дүрүм ёзугаар ажыл-чорудулгазын ССРЭ хамаатыларының боттандырар эргезин Россия Федерациязында казып турар-дыр.

Чарлыктың чүүлдери хамаатыларның демократтыг хосталгаларын болгаш эргелерин улуг хемчээлдии-биле кызыгаарлап, дорту-биле база хөй-ниитиниң каттыжыышкыннарын, ооң иштинде политиктиг партияларны дамчыштыр күрүнениң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга киржир эргени ССРЭ-ниң хамаатыларынга магадылаан ССРЭ Конституциязының 48 чүүлүнге; уставтарында көрдүнген бодунуң сорулгаларын хөй-ниити организацияларының чедиишкинниг күүседиринге байдалдарны оларга магадылаан ССРЭ Конституциязының 51 чүүлүнге болгаш РСФСР-ниң Конституциязының 49 чүүлүнге чөрүшкек болуп турар. «Хөй-ниитиниң каттыжыышкыннарының дугайында» ССРЭ Хоойлузунуң 10 болгаш 15 чүүлдеринге ол Чарлык бо кезээнде база чөрүшкек болуп турар, бодунуң структуразын хөй-ниити каттыжыышкыннарының, ооң иштинде политиктиг партияларның уставтарынга боттары тодаргайлаар эргени Хоойлунуң ол чүүлдеринде быжыглаан.

Политиктиг партияларның болгаш хөй-ниитиниң массалыг шимчээшкиннериниң ажыл-чорудулгазын кызыгаарлаар дугайында Чарлыктың чүүлдери хамааты болгаш политиктиг эргелер дугайында Делегей пактызының, күрүнениң ажыл-херектерин эргелеп чорударынга ылгай көрүүшкүн чокка бүгү хамаатыларның киржир деӊ эргезин болгаш аргазын, а ол ышкаш ассоциацияны, каттыжыышкынны тургузар кижи эргезин быжыглаан өске-даа документилерниң делегей ниитилежилгезинге хүлээп көрген норма-чижектеринге дүүшпейн турар, ол документилерни ССРЭ база күштүг болдуруп хүлээп бадылаан болгай.

РСФСР-ниң Президентизиниң ол албан-дужаалга баштайгы эге базымнары Конституцияга удур, демократияга удур акт-биле, хөй-ниити каттыжыышкыннарының ажыл-чорудулгазынга дүрүм чок холгаарлаашкын болгаш оларның эргелерин үрээни-биле демдеглеттингенинге ханы сеткил хомудаашкынын СЭКП ТК-ның Политбюрозу илергейлеп тур. Ол чорук ССРЭ хамаатыларының улуу-биле иделеп турары ниитилел чөпшээрежилгезиниң болгаш чогумчалыг кады ажылдажылга чорудулгазының хөгжүүрүнге моондактаашкыннарны тургузуп турар.

РСФСР-ниң Президентизиниң чаа Чарлыы хамыктың мурнунда СЭКП-ге удур угланган болгаш быжыгып тургустунган партийжи структураларны үреп узуткаар сорулгалыг болуп турарын эскерип билири берге эвес. Заводтарга болгаш фабрикаларга үндезин үүрлерден тургустунган, ажылчы чоннуң эрге-ажыын илергейлеп турар СЭКП күш-ажылчы коллективтерден дашкаар бодунуң догуннаашкынын бодавайн турар. Партияның болгаш күрүнениң аразынга хүлээлгелерни тодаргайлап аңгылаарын СЭКП боду эгелээн болгаш күрүне база эргелеп башкарылга органнарының ажыл-чорудулгазын холгаарлаарынга удур туржуп, ооң организациялары хоойлунуң хемчээлдеринге чигези-биле дүүштүр ажылдап турар.

Демократияны кызарының болгаш хоойлу-дүрүмнү үрээриниң оруунче чуглуп кирииишкинни болдурбазынче Россия Федерациязының болгаш ССРЭ-ниң конституция органнарын СЭКП ТК-ның Политбюрозу кыйгырып тур. СЭКП кежигүннериниң хүлээлгези — топтуг, шыдамыккай болуру, Конституцияның норма-чижектеринге болгаш СЭКП Уставынга үндезилээш, ажылчы чоннуң дүрүм ёзугаар эргелерин база эрге-ажыктарын камгалаар талазы-биле бодунуң политиктиг ажыл-чорудулгазын идепкейжидери-дир.

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ ПОЛИТБЮРОЗУ

РСФСР-ниң Компартиязының ТК-зының Политбюрозунуң болгаш ТКК-зының Президиумунуң медеглели

РСФСР-ниң Президентизи Б. Н. Ельцин бо чылдың июль 20-де «РСФСР-ниң күрүне органнарынга, албан черлеринге болгаш организацияларынга политиктиг партияларның болгаш хөй-ниитиниң массалыг шимчээшкиннериниң организастыг структураларының ажыл-чорудулгазын соксадыр дугайында» Чарлык үндүрген.

Бодунуң утказы-биле алырга, ол Чарлык Россияның хамаатыларының Конституция ёзугаар эргелерин казып, бистиң чуртувуста тургустунуп сайзырап орар демократияга өлүмнүг согугну берип турар, ол хөй партиялар турарын хөгжүдеринге шаптыктап, политиктиг болгаш хөй-ниити чаа шимчээшкиннер тургузарынга доктар болуп турар. Ажылчы чоннарның профэвилелдерге каттыжарыдыктыг эргезин боттандырарын безин чигзиниигге таварыштырган, ол чүгле «күрүне албан черлериниң, организацияларының, бүдүрүлгелериниң администрациязы биле күш-ажылчы коллективтиң аразында дугуржулга ёзугаар» болур дээн.

РСФСР-ниң Президентизиниң Чарлыы чуртта политиктиг байдалды аажок чидиглендирип, ооң оожургап экижииринче эргилип бар чытканын үзүп турар. Ол кижиниң эргелериниң дугайында делегей декларацияларының база дугуржулгаларының бүгүдениң хүлээп көргени нормаларын, ССР Эвилелиниң болгаш РСФСР-ниң Конституциязын база хоойлуларын каржызы-биле хажыткан.

Ол документиге ат салып тура, Б. Н.Ельцин «РСФСР-ниң Президентизиниң дугайында» РСФСР Хоойлузунда, ооң иштинде ук Хоойлунуң 8-ки чүүлүнде аңаа берген бүрүн эргелерин арттыр ажыглаан, ук чүүлде РСФСР-ниң Президентизи Чарлыктарны «РСФСР-ниң Конституциязының болгаш хоойлуларының, РСФСР-ниң улус депутаттарының Съездизиниң база РСФСР-ниң Дээди Совединиң шиитпирлериниң үндезининге база оларны күүседири-биле» үндүрер дээн болгай. Ынчаарга РСФСР-ниң Конституциязы-даа, республиканың дээди эрге-чагырга органнары-даа партияларның болгаш шимчээшкиннерниң ажыл-чорудулгазын кызыгаарлаарынга үндезинни бербээн болгаш бербейн турар. Оон эрткеш, улус депутаттарының Съездизинге ындыг шиитпирлерни үндүртүп алыр дээн каш удаа оралдажыышкыннарны депутаттарның хөй кезии деткивээн болгаш хүлээп албаан.

Ынчангаш РСФСР-ниң Президентизиниң «РСФСР-ниң күрүне органнарынга, албан черлеринге болгаш организацияларынга политиктиг партияларның болгаш хөй-ниитиниң массалыг шимчээшкиннериниң организастыг структураларының ажыл-чорудулгазын соксадыр дугайында» 1991 чылдың июль 20-деги Чарлыы юридиктиг үндезин чок болгаш хоойлу-дүрүмге дүүшпес.

Б. Н. Ельцин дээш бистиң миллион-миллион хамаатыларывыс бадылаашкыннарын бергеш, ниитилелге тайбың болгаш хамааты чөпшээрежилгелиг чорук турзун деп идегелин илергейлээннер. Ынчалза-даа идегел хей болган. Россияның Президентизи кижи болганда ол «РСФСР-ниң Конституциязын болгаш РСФСР-ниң хоойлуларын сагыыр... кижиниң болгаш хамаатының эргелерин болгаш хосталгаларын хүндүлээр болгаш камгалаар» мен деп, Б. Н. Ельцин байырлыг даңгырак бергениниң соонда 10-на хонгаш, Конституцияга дүүшпес бо актыга ат салган.

Бүдүрүлгелерниң болгаш албан черлериниң 200 муң ажыг партия организацияларында ажылдап турар Россияның коммунистери «ССРЭ-де хөй-ниити каттыжыышкыннарының дугайында» ССРЭ Хоойлузун шынчы сагып турар. Оларның ажыл-чорудулгазының үндезини — СЭКП-ниң Уставы болуп турар, ону ук Хоойлуга дүүштүр ССРЭ-ниң Юстиция министерствозу бадылаан, Уставта партияны девискээр-бүдүрүлге принцивин ёзугаар тургузары көрдүнген болгай.

Үстүнде айыттынган чүүлдерни барымдаа болдургаш, РСФСР-ниң Компартиязының ТК-зының Политбюрозу болгаш ТКК-зының Президиуму:

— топтуг болгаш шыдамыккай болуп, ак сеткилдиг болгаш кызымак ажылдаарын уламчылаарынче бүгү партия организацияларын болгаш коммунистерни кыйгырып тур;

— РСФСР-ниң Конституциязын, кижиниң эргелериниң дугайында Делегей декларациязын хажыдарын болдурбазынче РСФСР-ниң улус депутаттарын, РСФСР-ниң Дээди Совединиң кыйгырып тур;

— Россияның демократчы хөөннүг бүгү хамаатыларын, профэвилелдерин, политиктиг партияларын болгаш хөй-ниити организацияларын оларның ажыл-чорудулгазын кызыгаарлаар дээн оралдажыышкыннарга удурланырынче кыйгырып тур;

— РСФСР-ниң Президентизиниң Чарлыы аңаа ат салган үезинден эгелээш-ле, юридиктиг күш чок болгаш күштүг болуп кирер эрге чогунуң дугайын чарлаарын ССРЭ-ниң Президентизинден негеп тур.

Россия Федерациязының улус чоннары боттарының эргелерин камгалап ап шыдаарынга болгаш бистиң чуртувуста демократтыг чаартылгаларга удур кайын-даа болза кээп турар кыжаныгны ойтур шаап шыдаарынга бүзүрелин РСФСР-ниң Компартиязының Политбюрозу болгаш ТКК-зының Президиуму илергейлеп тур.

Ниитиниң малынга — быжыг чем-суур

БҮГҮ КҮШТҮ—МАЛ ЧЕМИНИҢ БЕЛЕТКЕЛИНЧЕ

Ажыы-биле чугаалаарга, эрткен чылын республиканың ажыл-агыйларынга боттарының девискээрлеринге мал чемин элбекшидир белеткеп алырының аргалары база курлавырлары бар турган-на болгай. Боттарывыстың ажыл-агыйжы эвес, шүшпең чоруувустуң уржуундан кыштың соогунда мал чеми белеткээр ужурга таварышкан бис. Убса-Нур хөлдүң девискээринге 42, а Тываның девискээринден дашкаар 29 ажыл-агый мал чемин белеткеп турган. Кышкы үеде 10,2 тонна хыыргыышты, 10,3 муң тонна саванны белеткээн болгаш 11 муң тонна ажыг сенажты база силосту Саян артындан киир сөөрткен. Ону боттандырарынга хөй кижи күжү, техника, кывар-чаар материалдар, акша-көпеек чарыгдаттынганы билдингир.

Ол-ла чүүлдерниң уржуундан кыш дургузунда ажылдап каапкан техника-биле часкы хову ажылдарын нарын, берге байдалдарга эрттирген бис. Оон бүгү уржуктары биске өөредиг болур турган. Ындыг бе дээрге, эрткен чылдың кичээндирии дыка хөй районнарның ажыл-агыйларның удуртукчуларынга ындыг болбаан ышкаш. Ол дугайын бо хүннерде байдалдар бадыткап турар.

Үе дүрген эртип турар. Июль — мал чеми белеткеп алырының эң-не таарымчалыг айы. Чүге дизе кедээ черлерде кижи күжү мөөннеттинген: студентилер, суртуулдар аал-оранында четкилеп келген. Бүгү шимчээр күштү мал чеми белеткээринче мөөннеп болур.

Ындыг бе дээрге, районнардан мал чеминиң белеткелиниң дугайында келген медээлерни анализтеп көөрге, ооң түңнелдери сагыш-сеткилди дүвүреди бээр. Ниитизи-биле республиканың ажыл-агыйлары мал чеминиң белеткелинче орай, организас чок кирген.

Июль 22-деги медээ ёзугаар алырга, республиканың ажыл-агыйлары 15479 тонна сигенни белеткээн, азы планның чүгле 8 хуузу боол турар. Эрткен чылдындан биче-ле хөй. Эрткен чылдыы-биле деңнээн ажыы чок, чүге дизе эрткен чылын бо чыл ышкаш сиген ынчаар эки үнмээн болгай. Бо чугула ажыл-херек Таңды, Улуг-Хем, Бии-Хем районнарның ажыл-агыйларында багай эвес эгелээн. Ында сигенчилерниң ажыл төлевирин, кижи күжүн, соцчарышты эки организастаан. А Эрзин, Тес-Хем, Тожу, Мөңгүн-Тайга, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик районнарның чамдык ажыл-агыйлары бо чугула ажылды чугулага албайн, организас чок, шүшпең чорудуп, таваар чоруун көргүзүп эгелей берген. Ол ажыл-агыйларның удуртукчуларында, специалистеринде «Сиген ам-даа чаш-тыр, бичии өссүн» дээр хөөннер бар.

1991-92 чылдарда ниитиниң малын кыштан хүрменди ажырарынга, малдан алыр продуктуларны көвүдедиринге база күрүне чатыгларын долу, ажыр күүседиринге, республиканың ажыл-агыйларының мурнунда улуг сорулгалар туруп турар. Ниитизи-биле республика 187 муң тонна сигенни, 113 муң тонна сенажты, 275 муң тонна силосту база 5,5 муң тонна витаминниг сиген далганын белеткээр ужурлуг.

Планнаттынган чүүлдерни кылырынга республиканың совхоз, колхозтарында сиген кезер 545 трактор машиназы, 420 трактор дырбааштары (аът дырбааштарын санаваска), 226 пресс-подборщиктер, витаминниг сиген далганы кылыр 22 агрегат болгаш четчир санныг тракторлар бар. Бо хүннерде күрүнеден техника немей база кээп турар. Ол техниканы, кижи күжүн чөп ажыглаар чүве болза, сиген кезилдезин кыска хуусаада — 35-40 ажыл хүннерде доозуп болур арга бар. Кол-ла чүве техниканы тургузуушкун чок ажылдадыры эргежок чугула боол турар.

Тываның Агроүлетпүр эвилелиниң талазындан мал чеминиң белеткелиниң темпизин дүргедедиринге идиг бээр, аңаа хамаарышкан хемчеглерни ажылдап кылган. Мал чеминиң белеткелиниң үезинде планың күүсеткен звено, бригадаларга сиген, тарааны халаска бээриниң дугайында хемчеглерни ажылдап кылгаш, ажыл-агыйларже чоруткан. Ажыл-агыйлар боттарының байдалынга хамаарыштыр төлевирни боттары элип, чогаадып кылып алыры күзенчиг. Мал чеми белеткеп турар кижилерниң материалдыг, моральдыг деткимчезин көдүрер чүүл херек-ле болгай. Агроүлетпүр эвилелиниң берген чүүлү сүмелер-дир, ону анаа хоойлу, айтыышкын деп хүлээп ап, ону өскертип болбас дээр болза шын эвес. Ол ышкаш Агроүлетпүр эвилелиниң президиуму мал чеминиң белеткелин организастыг чорударының талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылгаш, чарыштың негелделерин солуннарга парлаткан, радиога чарлаан болгай. Ол дугайын июль 11-де үнген «Шын» солуннуң 117 дугаарында тода айыткан.

А ажыл-агый бүрүзү боттары чарыштың негелделерин ажылдап кылыр. Тиилекчилерни шаңнап мактаарын, түңнелдерин үндүрүп, ону кеску черлерге азып, чарлаары күзенчиг. Бо чугула ажыл-херекке ажыл-агыйларда партком, профком база комсомол комитеттериниң шимченгир, организастыг чоруу негеттинип турар.

Хоорай сөөлгү үеде көдээге боттуг шеф дузазын көргүспестээн чүве болгай. Бо чылын Кызыл хоорайның күүсекчи комитеди ниитиниң малынга мал чеми белеткээринге хоорай организацияларын, бүдүрүлге черлерин дузалажырынга киржир дугайында шиитпир хүлээп алганы өөрүнчүг. Чүгле ону боттандырары күзенчиг.

Республикада мал чеми белеткеп эгелээнинден бээр чээрби ажыг хүн эрткен. Ол үениң иштинде сигенни сарааттаарынга шаптыктыг, чаъстыг хүннер турган-на харын. Ниитизи-биле анализтеп көөр чүве болза, бир сиген кезер машинага 2-ле гектар чер онаашкан боол турары черле чаржынчыг. Хүнде 6-10 гадан кудулатпазы чугула. Сүт-Хөл, Каа-Хем, Барыын-Хемчик районнарның чамдык ажыл-агыйларында бир машинага хамаарыштыр сигени кестинген чер гектар безин четпейн турар. Техниканы ынчаар ажыглаарга боор бе?

Ниитизи-биле республикада хүнде ортумаа-биле чүгле 1000 тонна хире сигенни белеткеп турары дүвүренчиг. Планнап турары — хүнде 4-5 муң тоннадан эвээш эвес. Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Сүт-Хөл районнарда 200-250 тонна сигенни хүнде белеткеп турарын чүнүң-биле тайылбырлаарыл?

Ажыл-агыйларда хол кадыыры-биле кезип турар сигенчилер эвээш. Элбек дүжүткүр сиген бугалар уннарында, тал, хараган аразында, машина-техника барбас черлерде-ле болгай. Хол-биле кылган сигенниң ажыл-төлевирин ажыл-агыйның специалистериниң онзагай кичээнгейинге алыры чугула. Хөлүн эрттир акша-көпеек харамнангаш, ооң соонда чүү болурун, ооң уржуктарын санаар херек. Бо берге үеде ажыл төлевири улуг идиг бээрин утпас херек.

Ажыл-агыйларның удуртукчулары колдуу хөй чылдыг шөлдеринден сиген алырын бодап турар. Ол хөй чылдыг сиген шөлдеринден сенаж азы витаминниг сиген далганын белеткеп алырын бодавайн турар. Ол ажылдарны чаъстыг, өл-даа турда чорударла болгай. Ынчан ооң ажыы улуг, мал чеми белеткээриниң технологиязы сагыттынар. Бо сөөлгү хүннерде изиг болганы-биле дыка хөй шөлдерде хөй чылдыг сигеннер кадып, бүрүлери хадый берген. Сөөк сыыы артканы чажыт эвес-ле болгай.

Сенаж салырын чүгле Каа-Хем, Таңды районнар эгелээн. Ниитизи-биле 4294 тонна сенаж салдынган. Ол дээрге планның 4 хуузу. Ажыл-агыйларда сенаж салырының бүгү аргалары, курлавырлары бар. Олар чедир ажыглаттынмайн турар ышкажыл.

Республикада витаминниг сиген далганы белеткээр 22 агрегаттың чүгле чартыы ажылдап турарын чүнүң-биле тайылбырлаарыл? Сиген далганы кылырынга херекләэр материал бар. Чүгле ажыл-агыйжы эвес, шүшпең чорук кылдыр санаар апаар.

Тывага улусчу революцияның тиилээниниң 70 чыл оюнга база республика Наадымынга чедир каш-ла хонуктар арткан. Мындыг байдал-биле канчап байырлаар бис? Бодувуста бир мал чемин чогуур үезинде белеткеп албайн, черле өскээртен берге үеде дилениир бис бе? Оон уштунар херек. Рынок үезинде өскээр октап турар акша-көпеек кайда боор.

Хеймер-оол МОНГУШ.
Тываагроүлетпүр эвилелинде килдис эргелекчизи.

СЭКП ТК-ның
Секретариадында

«РСФСР-ниң күрүне органнарында, албан черлеринде болгаш организацияларында политиктиг партияларның болгаш хөй-ниитиниң массалыг шимчээшкиннериниң организастыг структураларының ажыл-чорудулгазын соксадыр дугайында» РСФСР-ниң Президентизиниң 1991 чылдың июль 20-де Чарлыы-биле холбаштыр ол Чарлык ССРЭ Конституциязынга болгаш ССРЭ-ниң хоойлуларынга дүгжүп турарының дугайында түңнелди бээр кылдыр ССРЭ-ниң Конституция хайгааралының комитединге дагзырын СЭКП ТК-ның Секретариады ССРЭ-ниң Дээди Совединден дилээн.

(СЭТА).

БҮРҮН ЭРГЕЛИГ ДЕЛЕГАЦИЯЛАР УДУРТУКЧУЛАРЫНЫҢ ХУРАЛЫ

ССРЭ Президентизи М. С. Горбачевтуң даргалаашкыны-биле июль 23-те Ново-Огаревога болган хуралга Эвилелдиң чаа Керээзиниң белеткеттиниип турарынга хамаарышкан айтырыгларны чугаалажып көрген. Чаа Совет Федерацияның үндезин документизин ажылдап кылырын доозар сорулга-биле республикаларның бүрүн эргелиг делегацияларының удуртукчулары хуралга чыылган. Республикаларның Дээди Советтериниң эдилгелерин болгаш саналдарын барымдаалап көрбүшаан, документини чугаалажып көрген. РСФСР-ниң республикаларының, Украин ССР-ниң, Узбек ССР-ниң, Грузия Республиканың, Азербайджан Республиканың автономнуг республикаларының дээди албан-дужаалдыг кижилери, а ол ышкаш эксперт бөлүктериниң кежигүннери хуралга киришкен.

(СЭТА).

Наадымга уткуштур

ЭРГЕНИ ТЫВЫСКАН

«Кызыл-Даг» совхозтуң мурнакчы малчыны Өрге-Кара Салчакович Серенниң өг-бүлези эрткен кышты эки ажып, улуг-даа, биче-даа малды хоратпаан. Чүс хойга онааштыр 88 хураганны доруктурган болгаш бир хойдан-на 1,5 кг дүктү алган. Совхозтуң чоокта чаа болуп эрткен наадымынга бо өг-бүлеге республика Наадымынга киржир эргени тывыскан.

Сереннер ам Адыр-Кара-Сугда чайлаглап, малын семиртип турар. Өг-бүле уруглары-биле сигенни белеткеп эгелээн. Бо чайын 20 тоннадан эвээш эвес сигенни ол өг-бүле белеткеп алыр.

Седип-оол ИРГИТ.
Тээли суур.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ЧАА АЖЫЛ-АГЫЙЛАР

Улус депутаттарының Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик болгаш Тожу район Советтериниң күүсекчи комитеттериниң шиитпирлерин чугаалажып көргеш, Министрлер Чөвүлели доктаал хүлээп алган.

Дараазында совхозтарны болгаш колхозту тургузар: «Чыраа-Бажы» совхозтуң Чыргакы салбырының баазазынга — «Чыргакы» колхозту; «Алдан-Маадыр» совхозтуң Ак-Даш салбырынга — «Ак-Даш» совхозту; «Ишкин» совхозтуң Кызыл-Тайга салбырынга — «Кызыл-Тайга» совхозту; «Шекпээр» совхозтуң Аянгаты салбырынга — «Аянгаты» совхозту; «Улуг-Хая» совхозтуң Арыг-Бажы салбырынга — «Арыг-Бажы» совхозту; Тожунуң кооператив-аңныыр-тывыш ажыл-агыйының Хам-Сыра участогунуң баазазынга иви өстүрер, тывыш ажыл-агыйлыг «Хам-Сыра» совхозту.

«Чыргакы» колхозтуң эт-хөреңгизин мурнунда аңаа турган салбырның эт-хөреңгизин халас дамчыдып бергениниң күзели-биле тургузар.

Тожунуң аңныыр-тывыш ажыл-агыйының кол хөреңгилерин садарын база аңныыр черлерин чаа тургускан совхозка дамчыдарын он хонук иштинде организастаарын Агроүлетпүр эвилелинге болгаш респотребсоюзка дааскан. Ооң-биле кады олар экономиканың күрүне комитеди-биле кады «Хам-Сыра» совхозтуң күрүнеге садары көдээ ажыл-агый продукциязының кол хевирлериниң база өлүктүң планнарын доктаадыр.

Экономика талазы-биле күркомитет, Агроүлетпүр эвилели, хамаарышкан районнарның Советтериниң күүскомнары 1991 чылдың август 10-га чедир чаа тургустунган ажыл-агыйларның материал-техниктиг баазазын быжыглаар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылыр, оларның садары көдээ ажыл-агый продукциязының кол хевирлеринге даалгаларны бээр.

«Востсибгипрозем» институттуң Тыва салбыры 1991 чылдың август 15-ке чедир чаа тургускан колхозка болгаш совхозтарга черни ажыглаар эргениң актызын тыпсыр.

РСФСР-ге чер-черниң бот-башкарылгазының дугайында

Россия Совет Федеративтиг Социалистиг Республиканың Хоойлузу

(Уланчызы. Эгези №-126 «Шында»).

7. Советтиң чагыргазында девискээрге муниципалитет өнчүзүнге хамаарышпас бүдүрүлгелерни таарыштыр тургузарының негелде-байдалдарын хоойлужудулгага дүүштүр доктаадып тургузар;

8. Советтиң чагыргазында девискээрге чер участоктарын бээриниң болгаш катап хавырарының, ооң-биле кады чер участоктарын аайлап-башкарарының чурумун чер хоойлужудулгазынга дүүштүр тодарадыр;

9. Бойдус курлавырларын ажыглаарының дүрүмнерин хоойлужудулгага дүүштүр тодарадыр, экология, санитар, тудуг чижек-нормаларын Советтиң чагыргазында девискээрге хажыткан таварылгада, объектилерни тударын база ажыглаарын соксадыр дугайында шиитпирлерни үндүрер;

10. Советтиң чагыргазында девискээрге чурттакчылыг черлерниң планнарын болгаш тударының дүрүмнерин доктаадыр;

11. Суурнуң, көдээ Советтиң девискээриниң кызыгаарын доктаадырының болгаш өскертириниң, ооң эргезинге немелде чер фондузун үндүрүп бээриниң, чурттакчылыг черлерниң адын өскертириниң дугайында дилеглерни чогуур Советке киирер;

12. Хоойлужудулгага дүүштүр чурттаар оран-саваны хамаатыларның болгаш организацияларның өнчүзү кылдыр дамчыдып бээриниң база садарының, чурттаар оран-саваны арендага бээриниң чурумун доктаадыр;

13. РСФСР-ниң санитар-эпидемиология албанының болгаш РСФСР-ниң Экология болгаш бойдус ажыглалының талазы-биле күрүне комитединиң үндүргени түңнелге үндезилеп, Советтиң чагыргазында турар девискээрге таарымчалыг эвес экологтуг өскерилгелерни, демографтыг байдалдың өскерлиишкинин болдуруп, өске-даа багай түңнелдерге чедирип болур хемчеглерни хоруур;

14. Ооң чагыргазының девискээринде чурттап турар хамаатыларга немелде чиигелделерни болгаш артык эргелерни бодунуң хууда акша-хөреңгизиниң күсели-биле тодарадыр;

15. Хоойлужудулгада көрдүнген таварылгаларда күрүне эргелеп башкарылгазының үстүкү органнарының, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның актыларын күштүг эвес деп санаарын хүлээп аарының дугайында негелделерни судче азы арбитраж судунче киирер;

16. Чамдык бүрүн эргелерин, ооң-биле кады муниципалитет өнчүзүнүң объектилерин болгаш саң-хөө курлавырларын өске Советтерге база чурттакчы чонунуң девискээр хөй-ниити бот-башкарылгазының органнарынга дамчыдып бээриниң дугайында шиитпирлерни хүлээп аар; боттарын дүжүрүп, тараткан дугайында шиитпир хүлээп аар;

17. Хоойлужудулганың ооң эргезинде деп санааны өске-даа айтырыгларны сайгарып, чугаалажыр.

Суур, көдээ Совет суур, көдээ чер администрациязының удуртулгазының кииргенин ёзугаар ооң эргезинде деп санаттынган айтырыгларны сайгарып база шиитпирлеп болур.

50 ЧҮҮЛ. Суур, көдээ чер администрациязының планнаашкын, бюджет-саң-хөө ажылының, муниципалитет өнчү-хөреңгизин эргелеп-башкарар, бүдүрүлгелер, албан черлери болгаш организациялар-биле харылзаалар талазы-биле бүрүн эргелери

Суур, көдээ чер администрациязы:

1. Девискээрниң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планнарының болгаш программаларының, бюджеттиң төлевилелдерин ажылдап кылыр болгаш Советке бадылалдыры-биле киирер, оларның күүселдезин организастаар;

2. Суурнуң, көдээ Советтиң девискээринде турар бүдүрүлге черлеринден, организациялардан, колхозтардан, кооперативтерден девискээрниң чурттакчы чонунуң эрге-ажыктарынга салдарлыг боор болур база экология, демография болгаш өске-даа уржуктарлыг боор болур планнарның база хемчеглерниң төлевилелдериниң дугайында эргежок чугула медээ-дыңнадыгларны алыр, ындыг планнарга болгаш хемчеглерге эргежок чугула чөпшээрежилге - дугуржулгаларны боттандырар;

3. Чурттакчы чонунуң хереглелдерин хандырары, девискээрниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдези-биле холбашкан айтырыглар талазы-биле девискээрниң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планнарынга база үстүкү Советтерниң программаларының төлевилелдеринге, ооң-биле кады суурнуң, көдээ Советтиң девискээринде турар бүдүрүлгелерниң, организацияларның планнарының төлевилелдеринге санал-оналдарын киирер;

4. Суурнуң, көдээ Советтиң муниципалитет өнчүзүн эргелеп башкарар, муниципалитет өнчү-хөреңгизиниң объектилерин тургузарының, садып алырының, ажыглаарының, арендалап-хөлезилээриниң айтырыгларын шиитпирлээр; муниципалитет өнчү-хөреңгизиниң объектилерин ангылаарының дугайында саналдарны Советке киирер;

5. Бар акша-хөреңгиниң күсели-биле өнчү-хөреңгиниң холушкак хевирлериниң бүдүрүлгелерин тургузар, үлүүн киириштиргениниң эгелеринге каттыштырган ниити бүдүрүлгелерни тургузарынга болгаш ажылдаарынга киржир;

6. Советтерниң доктааткан дүрүм ёзугаар муниципалитет бүдүрүлгелериниң удуртукчуларын томуйлаар болгаш хостаар;

7. Күш-ажылчы коллективтерниң болгаш хамаатыларның санал-оналдарын өөренип көрүп, муниципалитет эт-хөреңгизин күрүнеден ангылаарының база хуужударының дугайында саналдарны суур, көдээ Советтеринге белеткээр; муниципалитет эт-хөреңгизин саарганындан алдынган акша-түңнүң 50-ден эвээш эвес хуузун суурнуң, көдээ Советтиң бюджединче киирер;

8. Суурнуң, көдээ Советтиң девискээринге өнчү-хөреңгизиниң хевирлери анги-анги, чурттакчы чонга ачы-дуза чедирери-биле холбашкан бүдүрүлгелерни тургузарынга, тараачын (фермер) ажыл-агыйларын тургузарынга деткимче көргүзер;

9. Муниципалитет өнчү-хөреңгизинге хамаарышпас бүдүрүлгелер, организациялар-биле Советтиң девискээриниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге кады ажылдажылга талазы-биле, чоннуң хереглел барааннарын база өске-даа продукцияны бүдүрериниң, ачы-дуза чедирилгезиниң талазы-биле керээлерни чарар;

10. Бүдүрүлге чери-биле удур-дедир дугуржулга ёзугаар орулгадан (ажык-кончаадан) суурнуң, көдээ черниң бюджединге кирер үндүрүгнүң кезик чамдызын күрүне болгаш дугуржулга өртектерин ёзугаар продукцияның боду-биле дуглаары азы ачы-дуза чедирилгези-биле солуурунуң дугайында айтырыгларны район (хоорай) администрациязы-биле кады шиитпирлээр.

51 ЧҮҮЛ. Суур, көдээ чер администрациязының көдээ ажыл-агый, чер ажыглалының, бойдус камгалалының талазы-биле бүрүн эргелери

Суур, көдээ чер администрациязы:

1. Суурнуң, көдээ Советтиң девискээриниң иштинден, ооң-биле кады суур, көдээ Советтиң эргезинге дамчыттынган өске-даа черлерниң (ооң иштинде курлавыр черлерниң база) фондуларындан хоойлужудулгада көрдүнген таварылгалардан ангыда, чер участоктарын доктааттынган дүрүм ёзугаар бүгү назыда салгал дамчып эдилээр, хуусаа чок (доктаамал) болгаш түр ажыглаар кылдыр, өнчү кылдыр дамчыдар болгаш арендага бээр, хавырар;

2. Черни өнчү-хөреңги кылыр эргелерни, черге ээ болур, чер ажыглаар эргелерни, чер участоктарын түр үеде ажыглаар дугайында керээлерни болгаш оларны арендалаарының керээлерин бүрүткээр;

3. Чер кадастрын (чер дугайында медээлер, шинчилелдер болгаш өске-даа чүүлдер дансызын) чорударын организастаар;

4. Советтиң эргезинде черлерни ажыглаарын планнаар;

5. Суурларның, чурттакчыларлыг көдээ черлерниң чиңгине планнарын, планнаарының болгаш тударының төлевилелдерин ажылдап кылырын база боттандырарын организастаар;

6. Черлерни үстүкү органнарның хавырып болгаш берип турарының талазы-биле дугуржулга, чөпшээрежилге кылыр;

7. Чер дээш төлевирни тыртар;

8. Черлерни ажыглаарынга болгаш камгалаарынга күрүне контролюн боттандырар;

9. Чер өнчүлүглерниң, чер ээлериниң, чер ажыглакчыларының болгаш арендаторларның эргелерин камгалаар;

10. Бодунуң баш билир айтырыының хемчээлинге чер талазы-биле маргылдааларны чарып шиитпирлээр;

11. Бодунуң девискээринге бойдус камгалал хоойлужудулгазының сагыттынып турарын, аңнаашкынның, балыктаашкынның, черлик үнүштерниң, чимистерниң, каттарның болгаш өске-даа чүүлдерниң чыылдазының дүрүмнерин сагып турарын контрольдаар;

12. Чурттакчы чонга экологтуг байдал дугайында дыңнадыглар, медээлер кылыр, бойдус халавы болгаш аварияларболган таварылгаларда чоннуң айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле хемчеглер алыр; долгандыр турар бойдус хүрээлелинге айыылдыг боор болур бойдус ажыглалының дугайында хоойлужудулганы хажыдып турар бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның чорудулгаларының дугайында чогуур органнарга дыңнадыр;

13. Хоойлужулгага дүүштүр бойдус хүрээлелинге чедиртинген хора дээш торгаал онаарының дугайында шиитпирлерни хүлээп алыр.

52 ЧҮҮЛ. Суур, көдээ чер администрациязының тудуг, транспорт, чурттаалга ажыл-агыйы, коммунал-амыдырал хандырылгазы болгаш садыг талазы-биле бүрүн эргелери

Суур, көдээ чер администрациязы:

1. Чурттакчылыг черлерни тударының төлевилелдерин белеткээрин организастаар, тус чер бюджединиң күсели-биле боттандырып чорудуп турар тудуглар төлевилелдерин болгаш титулдуг дансыларны бадылап, оларны канчаар сагып турарын контрольдаар;

2. Бодунуң болгаш үлүүн киириштирген акша-хөреңгиниң күсели-биле муниципалитеттиң чурттаалга бажыңнарының, коммунал ажыл-агый болгаш социал-культура чергелиг объектилерниң, оруктарның тудуун болгаш септелгезин организастаар, орук тудуунга колхозтарны, совхозтарны, өске-даа бүдүрүлгелерни болгаш организацияларны доктааткан чурум ёзугаар хаара тудар;

3. Муниципалитет объектилериниң тудуг талазы-биле чагыкчызы болур; хүлээп алырының комиссияларын томуйлаар болгаш тудуу доозулган объектилерни ажыглалга хүлээп алганының дугайында актыларны бадылаар;

4. Суурнуң, көдээ Советтиң девискээринге бүдүрүлге чергелиг бүгү объектилерни тударынга чөпшээрелди бээр; бадылаттынган төлевилелдерни тударының планнарын болгаш дүрүмнерин хажыдып турар тудугларның тудуун түр соксадыр;

5. Советтиң девискээринде транспорт бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылын контрольдаар, транспорттуң шимчээшкининиң маршруттарын болгаш графиктерин дугуржуп таарыштырар, чагыргазында девискээрде бүдүрүлгелерни болгаш организацияларны чурттакчы чоннуң транспорт хандырылгазынга дугуржулга ёзугаар хаара тудар;

6. Харылзаа бүдүрүлгелериниң ажылын, радио болгаш теледамчыдылганы хөгжүдерин организастаар;

7. Муниципалитеттиң чурттаалга фондузунуң, муниципалитеттиң өнчү хөреңгизиниң составынга кирген коммунал болгаш орук ажыл-агыйларының, садыг бүдүрүлгелериниң, ниитиниң чемненилгезиниң болгаш чоннуң амыдырал хандырылга объектилериниң ажыглалын организастаар;

8. Доктааткан чурум ёзугаар муниципалитеттиң чурттаалга фондузун хуваар, чурттаар оран-сава байдалын экижидери чугула хамаатыларның учёдун чорудар болгаш оларга муниципалитеттиң чурттаалга фондузунуң бажыңнарындан чурттаалга шөлүн бээр, муниципалитеттиң өнчү-хөреңгизинге хамааржыр бажыңнарны болгаш квартираларны садарының, чурттаалга шөлү эвес бажыңнарны ажыглаарының, бажыңнарны болгаш тудугларны арендалаарының айтырыгларын шиитпирлээр, а ол ышкаш хамаатыларга хамааржыр бажыңнардан аңгыда бажыңнарга чурттаалга шөлүн ээлеп алырының ордерлерин бээр;

9. Чурттакчы чонну одаар чүүл-биле хандырарының хемчеглерин алыр;

10. Чурттакчылыг черлерниң чаагайжыдылгазын организастаар, бо ажылга бүдүрүлгелерни, албан черлерин, организацияларны база чурттакчы чонну дугуржулга ёзугаар хаара тудар; бүдүрүлгелер девискээрлериниң чаагайжыдылгазын контрольдаар, ногаанчыдылганы, олурткан ыяш, өзүп-сиген аймаан болгаш суг хөөлбектериниң камгалалын организастаар, хамаатыларга дыштаныр черлерни тургузарынга киржир; чурттакчылыг черлерниң кудумчуларынга болгаш өске-даа кезектеринге аттарны тыпсыр, бажыңнарның дугаарлаашкынын доктаадыр;

11. Садыг организацияларының үүрмектеп бараан саарының планын суурга, көдээ Советке таарыштырар; рыноктарны болгаш ярмаркаларны организастаар; садыглаарының дүрүмнерин доктаадыр, өртектерни болгаш садыглаарының дүрүмүн, садыг черлериниң санитарлыг байдалын контрольдаар;

12. Коммунал ажыл-агыйының, садыгның болгаш ниитиниң чемненилгезиниң, амыдырал хандырылга бүдүрүлгелериниң ажылдаар үезин чурттакчы чонга таарымчалыг кылдыр доктаадыр;

13. Хөөрлерни карактаар, өске-даа хөөржүдүлге черлерин чогуур байдалдыг турарын хандырар.

53 ЧҮҮЛ. Суур, көдээ чер администрациязының чурттакчы чоннуң социал-культура хандырылгазының болгаш социал камгалалының талазы-биле бүрүн эргелери

Суур, көдээ чер администрациязы:

1. Чурттакчы чоннуң национал-культура чаңчылдарын кичээңгейге ап, социал-культура албан черлериниң ажылын организастаар болгаш башкарар, оларның материал-техниктиг хереглелин хандырар; бодунуң болгаш өскээртен хаара туткан акша-хөреңгиниң күсели-биле школаларга бүгү-ниити өөредилге фондузун тургузар; школачыларның күш-ажыл өөредилгезинге болгаш профессионал угланыышкынынга идигни бээр;

2. Суурнуң, көдээ Советтиң девискээринде экологтуг, культура азы эртем ужур-уткалыг объектилерни бойдустуң, төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдары кылдыр чарлаарының дугайында саналдарны чогуур органнарже киирер; суурнуң, көдээ Советтиң эргелелинге дамчыдып берген төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарының камгалалын болгаш ажыглалын организастаар;

3. Чурттакчыларга пенсия тыпсырынга дузаны көргүзер;

4. Советтиң шиитпирлерин ёзугаар тус черниң бюджединиң күсели-биле дуза чедирер кижилерниң учёдун организастаар; Советтиң шиитпирлерин ёзугаар чурттакчы чоннуң социал камгалалының фондузунуң акша-хөреңгизин зайлап башкарар болгаш ону көвүдедириниң хемчеглерин алыр, бодунуң болгаш өскээртен хаара туткан акша-хөреңгиниң күсели-биле пособиелерни, а ол ышкаш пенсияларга немелде төлевирлерни тыпсыр;

5. Чурттакчы чонну ажыл-биле хандырар сорулга-биле чаагайжыдылга, оруктар, бажыңнар, тудуглар тудуу болгаш септелгези дээш төлевирлиг өске-даа ындыг ажылдарны тус черниң бюджединиң, бюджеттиң эвес фондуларының болгаш өскээртен хаара туткан акша-хөреңгиниң күсели-биле организастаар;

6. Инвалидтерниң, азыракчызын чидирген өг-бүлелерниң бажыңынга ачы-дуза чедирер, назылап кырaан хамаатыларның чурттаар оран-сава, материалдыг болгаш социал-чурттаалга байдалдарын экижидер талазы-биле хемчеглерни ап чорудар; социал камгалалы негеттинип турар апарган хамаатыларга ону тургузарынга деткимчени бээр;

7. Иелерни болгаш чаштарны камгалаар, хөй уруглардыг өг-бүлелерниң амыдырал байдалын экижидери-биле чиигелделерни болгаш дузаны бодунуң бүрүн эргелеринге дүүштүр көргүзер; ада-иези чок арткан уругларны уруглар бажыңнарынга, школа-интернаттарга, школалар чанында интернаттарга тургузар болгаш хамаатыларның өг-бүлелеринге азыралга бээриниң хемчеглерин алыр;

8. Халашкан болгаш курлавырже үнген шериг албанныгларга болгаш оларның өг-бүлелеринге эргежок чугула чурттаар оран-сава байдалын тургузарынга дузалаар;

9. Харагалзакчыларны болгаш азыракчыларны томуйлаар, боттарының хүлээлгелерин оларның канчаар күүседип турарын контрольдаар;

10. Советтиң девискээринде бүдүрүлгелерден, организациялардан ажылдан ажылчыннарны хостааның дугайында медээлерни алыр, бо айтырыглар талазы-биле бүдүрүлгелерниң, организацияларның удуртукчуларының медеглелдерин дыңнаар.

54 ЧҮҮЛ. Суур, көдээ чер администрациязының хоойлу дүрүмнү, корум-чурумну, хамаатыларның эргелерин болгаш хосталгазын боттандырар талазы-биле бүрүн эргелери

Суур, көдээ чер администрациязы:

1. Суурнуң, көдээ Советтиң девискээринге хоойлуларны, күрүнениң эрге-чагыргазының үстүкү органнарының болгаш удуртулгазының актыларын сагып турарын, хамаатыларның эргелерин болгаш хосталгазын камгалаарын хандырар; Советтерниң шиитпирлерин бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның болгаш хамаатыларның сагып турарының контролюн боттандырар;

2. Суурнуң, көдээ Советтиң девискээринде чурттап турар хамаатыларның эргелерин болгаш хоойлу ёзугаар эрге-ажыын, а ол ышкаш суурнуң, көдээ Советтиң, тус чер администрациязының эргелерин үреп турар күрүне удуртулгазының органнарының, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның актыларын күш чок болдурарының дугайында негелдени судка азы арбитраж судунга киирер;

3. Чайгаар болган айыыл-халап, экологтуг айыыл-халап, эпидемия, эпизоотия, өрт, хөй-ниитиниң корум-чурумун массалыы-биле үрээшкинниң үезинде кижилерниң амы-тынын, кадыкшылын болгаш эргелерин камгалаар, материалдыг үнелиг чүүлдерни камгалап кадагалаар, корум-чурумну тудар, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның ажыл-чорудулгазын хандырары-биле харылзашкан хоойлужудулгада көрүп каан хемчеглерни боттандырар; өртке удур хемчеглерни чорударын организастаар;

4. Административтиг корум-чурум үрээни дээш административтиг хемчеглерни хамаатыларга болгаш албан-дужаалдыг кижилерге бодунуң бүрүн эргелеринге дүүштүр хүлээдир;

5. Хуралдар, митингилер, кудумчуга чыскаалдар болгаш демонстрациялар, спортчу болгаш көрүлделиг дээш, өске-даа массалыг хөй-ниити чыыштар эрттирери-биле холбаштыр хоойлужудулгада көрдүнген хемчеглерни алыр;

6. Советтиң девискээринде ажыл-чорудулгазын боттандырып турар чурттакчы чоннуң хөй-ниити каттыжыышкыннарын, хөй-ниитиниң девискээр аайы-биле бот-башкарылга органнарын хоойлужудулга ёзугаар бүрүткээр;

7. Чурттакчы чонну хүлээп алырын, ол ышкаш хамаатыларның хомудалдарын, билдириишкиннерин болгаш саналдарын сайгарып көөрүн организастаар, оларга хамаарыштыр эргежок чугула хемчеглерни бодунуң бүрүн эргелеринге дүүштүр ап чорудар;

8. Милицияның участок инспекторларын албан-дужаалынга бадылаар, оларның ажылын контрольдаар, милиция, ГАИ, өрттен камгалал органнарынга боттарының хүлээлгелерин боттандырарынга дузалаар;

9. Хоойлужудулга ёзугаар хамааты байдалдың актыларының бүрүткелин чорудар;

10. Хоойлужудулга ёзугаар нотариалдыг хемчеглерни ап чорудар;

11. Хамаатыларга кижиниң бодунуң, өг-бүле, өнчү-хөреңги байдалының дугайында бадыткаар хоойлужудулгада көрдүнген өске-даа шынзылгаларны бээр.

7 ЭГЕ

Район Совединиң болгаш район администрациязының бүрүн эргелери

55 ЧҮҮЛ. Район Совединиң бүрүн эргелери

Район Соведи:

1. Бюджетти, районнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планнарын болгаш программаларын, оларга өскерилгелерни болгаш немелделерни, оларның күүселдезиниң дугайында отчёттарны бадылаар; капитал салышкыннарны ажыглаарының угланыышкыннарын тодарадыр;

2. Районнуң бюджеттен дашкаар болгаш валюта фондуларын тургузар, оларның статузун болгаш ажыглаарының сорулгазын тодарадыр; девискээрниң сорулгаларын боттандырары-биле салдынган программаларга болгаш хемчеглерге чээли бээриниң фондуларын, ооң иштинде социал камгалал болгаш дотация фондуларын тургузар; оларның ажыглалының дугайында отчёттарны бадылаар;

3. Суурларның, көдээ Советтерниң, районга чагырткан хоорайларның бюджеттеринге дотацияларны болгаш субвенцияларны бээриниң, а ол ышкаш район бюджединиң акша-хөреңгизинден чээлилерни болгаш чээшкиннерни үндүрүп бээриниң дугайында шиитпирлерни хүлээп алыр;

4. Муниципалитеттиң бүдүрүлгелериниң бүдүрүп база чедирип турары бараннарынга болгаш ачы-дузазынга тус черниң үндүрүглерин, чыылдаларны, өртектерни болгаш тарифтерни хоойлужудулга ёзугаар тургузар; лотереяларны, чээшкиннерни үндүрериниң болгаш тарадырының дугайында шиитпирлерни хүлээп алыр;

5. Муниципалитеттиң өнчү-хөреңгизиниң объектилерин садып алырының, тургузарының, чаарты тургузарының негелделерин хоойлу ёзугаар тодаргайлаар; садып алырынга, тургузарынга болгаш чаарты тургузарынга Советтиң чөпшээрели негеттинер муниципалитет өнчү-хөреңгизиниң объектилериниң дансызын бадылаар;

6. Муниципалитет бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң, организацияларның удуртукчуларын албан-дужаалга томуйлаарының болгаш оон хостаарының чурумун хоойлужудулга ёзугаар тургузар;

7. Муниципалитет бүдүрүлгелерин болгаш муниципалитет өнчү-хөреңгизин күрүнениң эвес болдурарының болгаш хуужударының негелделерин болгаш чурумун тодаргайлаар;

8. Чурттаар оран-саваны хамаатыларның болгаш организацияларның өнчү-хөреңгизи кылдыр дамчыдарының болгаш садарының, чурттаар оран-саваны арендага дужаарының чурумун хоойлужудулга ёзугаар тургузар;

9. Бүдүрүлгелерни азы рынок инфраструктуразының өске-даа объектилерин тургузарының база чаартырының, оларны Советтиң чагыргазында девискээрге тургузарының чурумун болгаш негелделерин хоойлужудулга ёзугаар тургузар; ооң эргелелинде казымал байлактыг черлерни шиңгээдип алырынга квоталарны болгаш оларның ажыглалының төлевирин тургузар;

10. Ажыл-ишчи тывынгыр чоруктуң чамдык хевирлеринге идиг бээр сорулга-биле чиигелделерни болгаш немелде эргелерни оон иштинде үндүрүг талазы-биле база хоойлужудулга ёзугаар тодаргайлаар;

11. Бойдус курлавырларын ажыглаарының дүрүмнерин хоойлужудулга ёзугаар тодаргайлаар, экологтуг, санитарлыг, база тудуг тударының нормаларын үрээн таварылгада, Советтиң чагыргазында девискээрде тудугларның тудуун азы объектилерниң ажыглалын түр соксадырының дугайында шиитпирни үндүрер;

12. Чер участоктарын тускайлап бээриниң болгаш хураарының, а ол ышкаш Советтиң чагыргазында девискээрде чер участоктарын эргелээриниң чурумун Чер хоойлужудулгазын ёзугаар тодаргайлаар;

13. Суур, көдээ Советтериниң эргелелинге дамчыткан черлерниң кызыгаарын оларның-биле дугуржулга ёзугаар тургузар;

14. Административ-девискээр тургузуунуң айтырыгларын хоойлужудулга ёзугаар шиитпирлээр; районнуң девискээриниң планнаашкын схемаларын болгаш төлевилелдерин бадылаар;

15. РСФСР-ниң Күрүнениң санитар-эпидемиологтуг албанының болгаш РСФСР-ниң Экология болгаш бойдус ажыглалының талазы-биле күрүне комитединиң түңнелдеринге үндезилеп, таарымчалыг эвес экологтуг өскерлиишкиннерни, демографтыг байдалдың өскерлиишкиннерин болгаш өске-даа таарымча чок уржуктарны тывылдырып болур ажылдарны Советтиң чагыргазында девискээрге хоруур;

16. Чурттакчы чоннуң хереглелин хандырар суг сордурар дериг-херекселдерниң, а ол ышкаш суг объектилериниң санитарлыг негелделерге дүүштүр санитарлыг камгалалының дүрүмнерин тургузар;

17. Административтиг харыысалгазы тургузуп турар шиитпирлерни хоойлужудулга ёзугаар хүлээп алыр;

18. Бодунуң массалыг информация чепсектерин тургузар;

19. Хоойлужудулгада көрдүнген таварылгаларда күрүне удуртулгазының үстүкү органнарының, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның актыларын күш чок болдурарының дугайында негелделерни судка азы арбитраж судунга киирер; кудуку чер-чер Советтериниң хоойлужудулгага чөрүшкек шиитпирлерин күш чок болдурар;

20. Советтиң чагыргазында девискээрде бөлүг-биле чурттап турар национал бөлүктерниң болгаш эвээш санныг улустарның дылының статузунуң дугайында саналдарны чогуур органнарже хоойлужудулга ёзугаар киирер;

21. Экологтуг, төөгү болгаш эртем ужур-уткалыг тус черниң бойдус болгаш өске-даа объектилерин бойдустуң, төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдары кылдыр чарлаар, оларны камгалаарының болгаш ажыглаарының дүрүмнерин тодарадыр;

22. Бодунуң акша-хөреңгизиниң күсели-биле ооң чагыргазында девискээрде чурттап турар хамаатыларга немелде чиигелделерни болгаш артык эргелерни доктаадыр;

23. Чамдык бүрүн эргелерни, а ол ышкаш объектилерни болгаш курлавырларны көдээ, суур, хоорай болгаш өске-даа Советтерге дамчыдып бээриниң дугайында шиитпирлерни хүлээп алыр;

24. Хоойлужудулга ёзугаар ооң эргелелинге хамаарыштырып бергени өске-даа айтырыгларны чугаалажып көөр.

Районнуң администрациязының удуртукчузунуң кииргени-биле ооң эргелелинге хамааржыр айтырыгларны район Соведи чугаалажып көрүп болур.

56 ЧҮҮЛ. Район администрациязының планнаашкын, бюджет, саң-хөө болгаш учет талазы-биле бүрүн эргелери

Район администрациязы:

1. Районнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планнарының болгаш программаларының төлевилелдерин, бюджетти ажылдап кылыр болгаш Советке бадылаары-биле киирер, оларның күүселдезин организастаар;

2. Районнуң девискээринде турар бүдүрүлгелерден, организациялардан, колхозтардан, кооперативтерден экологтуг, демографтыг болгаш өске-даа уржуктарлыг боор болур, районнуң чурттакчы чонунуң эрге-ажыынга хамаарылгалыг оларның планнарының болгаш ажылдарының төлевилелдериниң дугайында эргежок чугула медээлерни алыр, ындыг планнарга болгаш ажылдарга хамаарыштыр дугуржулганы албан чорудар;

3. Девискээрниң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планнарының төлевилелдеринге болгаш үстүкү Советтиң программаларынга, а ол ышкаш районнуң девискээринде турар бүдүрүлгелерниң, организацияларның планнарының төлевилелдеринге, чурттакчы чоннуң хереглелдерин хандырарының, девискээрниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң айтырыгларынга саналдарны киирер;

4. Балансыларны тургузарын хандырар: саң-хөөнүң, чурттакчы чоннуң акша орулгаларының, күш-ажыл курлавырының, черниң дээш районнуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин башкарарынга эргежок чугулалыгларының;

5. Өнчүнүң янзы-бүрү хевирлериниң бүдүрүлгелерин болгаш организацияларын таарыштыр тургузарының, хөгжүдериниң болгаш специализастаарының планнарын чугаалажып көөр, оларга түңнел үнелелди бээр, херек апарган таварылгаларда башкарылганың чогуур органнарынга бодунуң саналдарын киирер;

6. Районнуң девискээринде турар бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның учёт болгаш отчёт байдалының контролюн хоойлужудулга ёзугаар боттандырар, күрүнениң статистика органнарынга дуза көргүзер, эргежок чугула статистиктиг медээлерни оларга бээр болгаш олардан алыр;

57 ЧҮҮЛ. Район администрациязының муниципалитет өнчүзүн башкарарының, район девискээринде бүдүрүлгелер, албан черлери, организациялар-биле аразында харылзаалар талазы-биле бүрүн эргелери

Район администрациязы:

1. Районнуң муниципалитет өнчүзүн башкарар, муниципалитет өнчүзүнүң объектилерин тургузарының, садып алырының, ажыглаарының, арендалаарының айтырыгларын шиитпирлээр; муниципалитет өнчүзүнүң объектилерин хавырарының дугайында саналдарны Советке киирер;

2. Бүдүрүлгеде бар боор турар акша-хөреңгиниң күсели-биле өнчүнүң холушкак хевирлерин тургузар, оларның уставтарын бүрүткээр, каттышкан бүдүрүлгелерни тургузарынга болгаш ажылдаарынга үлүүн салып киржир;

3. Советтиң тургускан чурумун ёзугаар муниципалитет бүдүрүлгелериниң удуртукчуларын томуйлаар болгаш хостаар;

4. Көдээ, суур Советтериниң, күш-ажылчы коллективтерниң болгаш хамаатыларның санал-оналын барымдаалап тургаш, муниципалитет эт-хөреңгизин күрүнеден аңгылаар, хуужудар дугайында саналдарны район Совединге киирер; тус черниң солунарынга бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның дансыларын, оларны күрүнеден аңгылаарының болгаш хуужударының негелделерин парлаар, муниципалитет өнчү-хөреңгизин сайгарганындан алдынган түңнерниң 50 хуудан эвээш эвезин район бюджединче киирер;

5. Район девискээринге чонну хандырары-биле холбашкан, өнчүзүнүң хевирлери аңгы-аңгы бүдүрүлгелерни, тараачын (фермер) ажыл-агыйларын тургузарынга дузалаар; бүдүрүлгелерни хоойлужудулга ёзугаар бүрүткээр;

6. Бүдүрүлгени башкарып чорударының чамдык хевирлеринге идиг бээр сорулга-биле хоойлужудулганы болгаш Советтиң шиитпирлериниң ёзугаар чиигелделерни болгаш артык эргелерни, оон иштинде үндүрүг талазы-биле, тыпсыр;

7. Муниципалитет өнчүзүнге хамаарышпайн турар бүдүрүлгелер, организациялар-биле районнуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң талазы-биле кады ажылдажылганың дугайында, чоннуң хереглел барааннарын база өске-даа продукцияларны кылып үндүрер, ачы-дуза чедирер талазы-биле керээлерни чарар;

8. Советтиң доктааткаан чурум ёзугаар Советтиң чагыргазында девискээрге бүдүрүлгелерни, организацияларны болгаш албан черлерни тургузар;

9. Советтиң чагыргазында девискээрге экологтуг, санитарлыг, тудуг норма-чижектерин үрээн таварылгада, объектилерни тударын болгаш ажыглаарын соксадыр; ижер сугну бүдүрүлге сорулгаларынга ажыглаарын кызыгаарлаар азы хоруур.

58 чүүл. Район администрациязының өртек доктаадып тургузарының талазы-биле бүрүн эргелери

Район администрациязы:

1. Районга өртектерниң чаңгыс аай политиказын хоойлужудулга ёзугаар чорударын хандырар, өртектерге, тарифтерге, өртектер немелделерин болгаш чиигелделерин шын чорударынга контрольду боттандырар;

2. Бараанарның чамдык хевирлерин садып алыры, а ол ышкаш ачы-дуза чедирери-биле холбашкан чарыгдалдарга район бюджединиң күсели-биле чонга немелде төлевир талазы-биле саналдарны Советке көөрү-биле киирер.

59 ЧҮҮЛ. Районнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң материал-техниктиг хандырылгазының талазы-биле район администрациязының бүрүн эргелери.

Район администрациязы:

1. Районнуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң планында көрдүнген хемчеглерниң болгаш программаларының материал-техниктиг хандырылгазын боттандырар; крайның, областың материал-техниктиг хандырылга органнарындан топтен хуваар материалдыг курлавырларны алыр;

2. Хандырылганың болгаш саарылганың девискээр болгаш девискээрлер аразының коммерция-садыг организацияларын тургузар; өнчүнүң кандыг-даа хевирлериниң бүдүрүлгелери, албан черлери, организациялары-биле, оларның иштинде даштыкы бүдүрүлгелер-биле оларның продукцияларын, бараанаарын болгаш ачы-дузаларын тус черниң рыногунга хаара тудар дээш ажыл-агый керээлерин чарар;

3. Бүдүрүлгелер-биле аразында дугуржулга ёзугаар арыг орулгадан (ажыктан) район бюджединче кирип турар үндүрүгнүң 25 чедир хуузун продукцияның шуут боду-биле күрүне өртектерин ёзугаар болгаш оон ажыр 25 чедир хуузун дугуржулгалыг өртектер-биле солуур эргелиг;

4. Бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның (бараанарының) болгаш көргүзүп турар ачы-дузаларының хемчээлиниң 5 хуу чедир түңүн тус чер чагыы кылдыр бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга (чогуур материалдыг курлавырларны дамчыткаш) бээр эргелиг.

60 ЧҮҮЛ. Көдээ ажыл-агый, чер ажыглаар, бойдусту камгалаар талазы-биле район администрациязының бүрүн эргелери.

Район администрациязы:

1. Хоойлужудулгада баш удур көрдүнген таварылгалардан аңгыда чер участоктарын районнуң кызыгаарларының иштинге доктааттынган чурум-биле салгал дамчып ээлээр, хуусаа чокка (доктаамал) болгаш түр үеде ажыглаары-биле бээр, өнчү кылдыр дамчыдар болгаш арендага дужаар, хавырар;

2. Черни өнчү кылдыр алыр эргелерни, черни ээлээр, черни ажыглаар эргелерни бүрүткээр, чер участоктарын түр ажыглаарының керээлерин болгаш оларны арендалаарының керээлерин бүрүткээр;

3. Чер кадастрын эргелеп башкарарын организастаар;

4. Район Совединиң эргезинде турар черлерни ажыглаарын планнаар;

5. Районнуң девискээринде турар чурттакчылыг черлерниң чер ажыл-агыйы тургузуушкунунуң планнарын ажылдап кылырын болгаш оларны боттандырарын чорударын организастаар;

6. Чер дээш төлевирни хавырар;

7. Суур, көдээ Советтерниң эргезинге оларның-биле дугурушканың ёзугаар дамчыткан черлерниң девискээрлерин доктаадыр;

(Уланчызы 3-кү арында).

РСФСР-ге чер-черниң бот-башкарылгазының дугайында

Россия Совет Федеративтиг Социалистиг Республиканың Хоойлузу

(Уламчызы. Эгези 2-ги арында).

8. Черлерни ажыглаарынга болгаш камгалаарынга күрүне контролюн боттандырып чорудар;

9. Черни өнчүге алганнарның, чер ээлекчилериниң, чер ажыглакчыларының болгаш арендаторларның эргелерин камгалаар;

10. Бодунуң эргелериниң хемчээли-биле чер талазы-биле маргылдааларны үзе шиитпирлээр;

11. Бүгү чер ажыглакчыларының хөрзүннериниң үнүш-дүжүткүрүн улам бедидер, черниң үрелирин болдурбазының талазы-биле демиселдиң, үреттинген черлерни эдип чаартырының, шөл камгалаар ыяш одуругларын чорударының талазы-биле хүлээлгелерни күүседип турарын район девискээринге контрольдаар;

12. Чер тургузуушкунунуң талазы-биле ажылды чорударын организастаар, район девискээринде кылып турар чер тургузуушкунунуң планнарының талазы-биле түңнелди бээр;

13. Район девискээринге шинчилел ажылдарын чорударының негелделерин тодарадыр;

14. Районнуң девискээринде сугларны, арга-ыяштарны, болгаш чер иштин, атмосфера агаарын, үнүштерни болгаш дириг амытаннарны, өске-даа бойдус курлавырларын ажыглаарының болгаш камгалаарының талазы-биле ажылды башкарарын база контрольдаарын хоойлужудулга ёзугаар боттандырып чорудар;

15. Доктааткан чурум ёзугаар район ужур-дузалыг суг курлавырларын ажыглаары-биле чөпшээреп бээр, бодунуң эргелериниң хемчээли-биле суг ажыглаарының дугайында маргылдааларны үзе шиитпирлээр, суг хандырылгазының тудугларын, суггарылга болгаш мелиорация тудугларын тударын азы ажыглаарын контрольдаар;

16. Районнуң эргезинде турар даг девискээрлерин, ажыктыг казымал байлактарлыг черлерни ажылдап кылыры-биле доктааткан чурум ёзугаар чөпшээреп бээр; бодунуң эргелериниң хемчээли-биле чер иштин ажыглаарының айтырыгларының талазы-биле маргылдааларны үзе шиитпирлээр;

17. Долгандыр турар бойдус хүрээлелин камгалаарының болгаш аңнаарының, балык тударының, чайгаар үнген үнүштерни, кат-чимисти болгаш өскелерни-даа чыырының дүрүмнериниң талазы-биле хемчеглерни районнуң девискээринге чорударын хандырар;

18. Район девискээринге гигиена болгаш санитар-эпидемиология хемчеглерин чорударын организастаар, а ол ышкаш санитария дүрүмнерин, нормаларын болгаш гигиена нормативтерин сагыырын хандырар;

19. Төлевилелдерниң болгаш кылдынып турар тудугларның, а ол ышкаш агаар база суг делгемнерин хирлендирип, арыглал тудугларының ажылын хандырбайн турар бүдүрүлгелерниң болгаш ажыл-агый организацияларының экологтуг экспертизазын кылырын организастаар;

20. Экологтуг байдалдың дугайын чурттакчыларга дыңнадыр, бойдус халаптарының болгаш авария үрелиишкиннерниң болганы таварылгаларда чоннуң айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле хемчеглерни алыр; бойдус ажыглалының дугайында хоойлужудулганы үрээн бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның долгандыр турар бойдуска айыылдыг хөделиишкиннериниң дугайын чогуур органнарга дыңнадыр;

21. Бойдус хүрээлелинге каража-когаралды чедиргени дээш торгаал онаарының дугайында шиитпирлерни хоойлужудулга ёзугаар хүлээп алыр.

61 ЧҮҮЛ. Район адмистрациязының тудуг, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле бүрүн эргелери

Район администрациязы:

1. Район планнаашкынының схемаларын болгаш төлевилелдерин ажылдап кылыр болгаш Советке бадыладыры-биле киирер; тус чер бюджединиң күсели-биле боттандырып чорудар бүгү тудугларның төлевилелдерин болгаш данзыларын бадылаар база оларны сагыырын контрольдаар;

2. Районнуң девискээринге чурттакчылыг черлерниң планнарын, төлевилелдерин болгаш тударын ажылдап кылырын болгаш оларны боттандырып чорударын организастаар;

3. Бодунуң акша-хөреңгизиниң күсели-биле азы үлүг кииириштиреринге үндезилээш, социал болгаш бүдүрүлге инфраструктуразының объектилерин тударының болгаш септээриниң чагыкчызы болур;

4. Бүдүрүлге черлериниң бүгү объектилерин бодунуң чагыргазында девискээрлерге тударынга чөпшээрелди бээр; тудугнуң бадылаттынган төлевилелдерин, планнарын болгаш дүрүмнерин хажыдыр кылып турар тудугну ара соксадыр;

5. Чуртталга-хамааты сорулгалыг кыллыр доозулган тудугга хүлээп алыр күрүне комиссиязын томуйлаар, ону ажыглалга хүлээп алганының дугайында актыларны бадылаар; а ол ышкаш район девискээринде тургустунган өске-даа доозулган тудугларны ажыглалга киирери-биле хүлээп алырынга киржир;

6. Муниципалитет өнчүзү боор турар транспорт бүдүрүлгелерин болгаш организацияларын удуртур, район девискээринде ажылдап турар өске-даа транспорт бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылын контрольдаарын боттандырып чорудар, тус чер транспортунуң чоруур оруктарын болгаш шимчээшкин графигин бадылаар, район девискээринде ажылдап турар бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның чурттакчыларының транспорт-биле хандырылгазын кереэге үндезилээш, хаара тудар; районда автомобильдерниң болгаш механиктиг транспорт чүүлдериниң өске-даа хевирлериниң учёдун хандырар; вокзалдарга, пристаньнарга болгаш аэропорттарга пассажирлерни хандырарын организастаар болгаш контрольдаар;

7. Харылзаа бүдүрүлгелериниң ажылын организастаар, радио болгаш телевидениениң хөгжүүрүн хандырар.

62 ЧҮҮЛ. Район администрациязының чуртталга ажыл-агыйының, коммунал-амыдырал болгаш чоннуң садыг хандырылгазының талазы-биле бүрүн эргелери

Район администрациязы:

1. Муниципалитеттиң чуртталга фондузунуң, коммунал болгаш орук ажыл-агыйының объектилериниң, садыг бүдүрүлгелериниң муниципалитет өнчүзүнүң составында кирип турар ниитиниң чемненилгезиниң болгаш чоннуң амыдырал хандырылгазының ажыглалын организастаар;

2. Доктааткан чурум ёзугаар муниципалитеттиң чуртталга фондузун хуваар, чуртталга байдалдарын экижидери негеттинип турар хамаатыларның учёдун кылыр болгаш муниципалитеттиң чуртталга фондузунуң бажыңнарындан чурттаар черлерни оларга үндүрүп бээр, бажыңнарны болгаш квартираларны садарының, чурттаар оран-сава эвес бажыңнарны ажыглаарының, бажыңнарны болгаш тудугларны арендалаарының айтырыгларын шиитпирлээр, а ол ышкаш хамаатыларга хамааржып турар бажыңнардан аңгыда, чуртталга шөлүнче көжүп кирериңге ордерлерни бээр;

3. Көдээ чурттакчылыг черлерниң, суурларның болгаш хоорайларның администрацияларының чурттакчылыг черлерге электрижидилгени, газ-биле хандырылгазын, суг хандырылгазын хөгжүдер талазы-биле чагыгларын бодунуң акша-хөреңгизиниң күсели-биле азы бот-орулга-чарылга кереэзинге үндезилээш, күүседир; район девискээринде бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның электри, суг дамчыдар, канализация, чылыг болгаш газ четкилериниң база тудугларын тударының талазы-биле планнарынга үнелелди кылыр;

4. Чуртталга фондузунуң, коммунал ажыл-агыйының бүгү объектилериниң чогумчалыг ажыглалынга контрольду боттандырып чорудар, чоннуң үзүктелиишкин чок коммунал хандырылгазын, суг, газ, чылыг, энергия хандырылгазының бызыг, турум ажылдаарын хандырар; чонну оттулар чүүл-биле хандырарының талазы-биле хемчеглерни алыр;

5. Чурттакчылыг черлерни чаагайжыдарын организастаар, бүдүрүлгелерни, албан черлерин, организацияларны, а ол ышкаш чурттакчыларны ол ажылга кереэге үндезилээш, хаара тудар; бүдүрүлге черлериниң девискээрлериниң чаагайжыдылгазын контрольдаар, ногаанчыдылганы, ногаанчыдылга ыяштарының болгаш суг хөөлбектериниң камгалал-кадагалалын боттандырар, хамаатыларның дыштаныр черлерин тургузар;

6. Районга садыг организацияларының үүрмектеп садар бараан саарылгазының планнарын башкарып чорудар; рыноктарны болгаш ярмаркаларны организастаар; садыг дүрүмнерин доктаадыр, өртектерни болгаш садыг дүрүмнерин, садыг черлериниң арыг-шевер байдалын контрольдаар; көдээ ажыл-агый культураларын салып алырын, кадагалаарын, арыглап болбаазырадырын болгаш садарын организастаар;

7. Хөөрлерни карактаар, хөөржүдүлгениң өске-даа черлериниң байдалын чогумчалыг тударын хандырар.

63 ЧҮҮЛ. Район администрациязының чоннуң социал-культура хандырылгазының талазы-биле бүрүн эргелери

Район администрациязы:

1. Районнуң чагыргазында турар улус өөредилгезиниң, культураның, кадык камгалалының, социал хандырылганың бүгү албан черлерин, күш-культура-спорт албан черлерин удуртурун боттандырып чорудар, оларның материал-техниктиг хандырылгазын харыылаар; бир эвес Совет өске чурумну тургуспаан болза, чогуур албан черлериниң удуртукчуларын албан-дужаалындан хостаар;

2. Район девискээринге улус өөредилгезиниң албан черлериниң четкилериниң хөгжүлдезин планнаар; школаларга методиктиг дузаламчыны бээрин организастаар; бодунуң болгаш өскээртен хаара туткан акша-хөреңгилерниң күсели-биле бүгү-нийти өөредилгезиниң фондузун тургузар; школачыларның күш-ажыл өөредилгезин болгаш профессия угланыышкынын организастаарынга дузалаар;

3. Район девискээринге чурттакчыларның национал-культура чаңчылдарын барымдаалап, культура албан черлериниң ажылын организастаар;

4. Районнуң эргезинге бердинген бойдустуң, культураның, төөгүнүң тураскаалдарын камгалаарын боттандырып чорудар болгаш оларны ажыглаарын организастаар;

5. Социал-культураның, күш-культура-спорттуң объектилерин тургузар, чоннуң кино болгаш видеохандырылгазын удуртур;

6. Чурттакчыларның кадыкшылын камгалаарының болгаш аарыглардан баш удур камгалаарының, кижиниң чурттап турар черлерин кадыкшыдарының болгаш оон амыдырал-чурттаар байдалдарын экижидериниң комплекстиг программаларын ажылдап кылыр;

7. Өөредилге, кадык камгалалы, культура болгаш спорт талазы-биле нийти район хемчеглерин эрттирерин организастаар.

64 ЧҮҮЛ. Район администрациязының чоннуң социал камгалалының талазы-биле бүрүн эргелери

Район администрациязы:

1. Пенсияларны болгаш акша дузаламчыларын доктаадыр болгаш бээр; эмчи-күш-ажыл экспертизазының органнарының ажылын контрольдаар; бодунуң болгаш хаара туткан акша-хөреңгиниң иштинден пенсияларга болгаш акша-даа дузаламчыларынга немелделерни доктаадыр болгаш бээр;

2. Советтиң шиитпирлерин ёзугаар тус чер бюджединиң акша-хөреңгизиниң күсели-биле дуза алыр ужурлуг кижилерниң санының учёдун организастаар; Советтиң шиитпирин ёзугаар чоннуң социал камгалалының фондузунуң акша-хөреңгилерин шиитпирлээр болгаш ону доллурарының хемчеглерин алыр. Бодунуң болгаш хаара туттунган акша-хөреңгилерниң күсели-биле акша дузаламчызын доктаадыр. а ол ышкаш пенсияларга немелделерни доктаадыр;

3. Советтиң шиитпирлерин ёзугаар Советтиң акша-хөреңгизинден дуза ап турар кижилерниң учёдун организастаар;

4. Азыракчызын оскунган өг-бүлелерниң, бажыңынга ажаалда-хайгаарал негеттинер инвалидтерниң болгаш кырып назылаан хамаатыларның чуртталга болгаш материал-амыдырал байдалдарын экижидериниң талазы-биле хемчеглерни алыр, а ол ышкаш эргежок чугула апарган хамаатыларны социал хандырылга албан черлеринге тургузарының талазы-биле хемчеглерни алыр;

5. Курлавырже халашкан шериг албанныгларга болгаш оларның өг-бүлелеринге чурттаарынга эргежок чугула таарымчалыг байдалдарны тургузарынга деткимче көргүзер.

6. Иени болгаш бичии чаштарны камгалаары-биле холбашкан чиигелделерни база артык эргелерни бодунуң бүрүн эргелериниң хемчээлинге тыпсыр; ада-иезиниң ажаалдазы чок арткан уругларны уруглар бажыңнарынга, школа-интернаттарга, школалар чанында интернаттарга болгаш хамаатыларның өг-бүлелеринге кижизидери-биле таарыштыр тургузарын хандырар; оглу кылдыр (уруу кылдыр) азыралга бээриниң айтырыгларын шиитпирлээр;

7. Районга уругларны азыралга болгаш харагалзалга бээрин удуртур;

8. Чурттакчы чоннуң ажылга хаара туттунган турарының деңнелин бедидериниң программазын ажылдап кылыр болгаш боттандырар;

9. Чурттакчы чонну ажылче киириштирерин хандырар орулга-биле чаагайжыдылга чорударын, оруктар, бажыңнар, улуг тудуглар болгаш ол хевирлиг өске-даа чүүлдер тударын база септээрин тус чер бюджединиң, бюджеттен аңгы фондуларның болгаш кииириштирген акша-хөреңгиниң күсели-биле организастаар;

10. Районнуң девискээринде турар бүдүрүлгелерден, албан черлеринден, организациялардан ажылдакчыларның ажылындан хосталып турарының дугайында дыңнадыгларны алыр; бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның удуртукчуларының бо талазы-биле дыңнадыг-медээлерин алыр.

65 ЧҮҮЛ. Район администрациязының хоойлу-дүрүм, корум-чурум сагыырының, хамаатыларның эргелерин болгаш хосталгаларын камгалаарының талазы-биле бүрүн эргелери

Район администрациязы:

1. Районнуң девискээринге хоойлуларны, күрүне эрге-чагыргазының болгаш эргелеп башкарылганың үстүкү органнарының актыларын сагыырын, хамаатыларның эргелерин база хосталгаларын камгалаарын хандырар; Советтерниң шиитпирлерин бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның болгаш хамаатыларның күүседип, сагып турарын контрольдаар;

2. Районнуң девискээринде чурттап турар хамаатыларның эргелерин болгаш хоойлу ёзугаар эрге-ажыктарын, оон-биле кады район Совединиң, тус чер администрациязының эргелерин хажыдып, кызагдап турар күрүне эргелеп башкарылгазының органнарының, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның актыларын күш чок болдурар дугайында негелделерни судче азы арбитраж судунче киирер;

3. Бойдус халавы, экологтуг айыыл-халап, эпидемиялар, эпизоотиялар, ниитиниң корум-чурумунуң массалыг-биле үрээшкиннериниң таварылгаларында кижилерниң амы-тынын алыры болгаш камгалаары, оларның кадыкшылын база эргелерин камгалаары, материалдыг үнелиг чүүлдерни камгалап арттырып аары, корум-чурум тудары, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның ажыл-чорудулгазын хандырары-биле холбаалыг болгаш хоойлуда көрдүнген хемчеглерни боттандырар; өртке удур хемчеглерни чорударын боттандырар;

4. Бодунуң баш билир айтырыгларының хемчээлинге хамаатыларга болгаш албан-дужаалдыг кижилерге оларның кылганы административтиг хоойлу-дүрүм хажыдыышкыннары дээш административтиг хемчеглерни онаар;

5. Хуралдар, митингилер, кудумчуга чыскаалдар эртирери, спортчу, солун көргүзүглерлиг болгаш өске-даа хөй кижи киржилгелиг болуушкуннарны организастаары-биле холбаштыр хоойлужудулгада көрдүнген хемчеглерни алыр;

6. Хоойлужудулгага дүүштүр Советтиң девискээринде ажылдап турар чурттакчы чоннуң хөй-нийти каттыжыышкыннарын, девискээр аайы-биле хөй-нийти бот-башкарылгазының органнарын бүрүткээр;

7. Районнуң чурттакчы чонунга көрдүнген массалыг информация чепсектериниң бүрүткелин хоойлужудулгага дүүштүр боттандырар;

8. Районнуң иштики херектер органнарын удуртур; боттарының хуулда болгаш кииириштирген акша-хөреңгиниң күсели-биле хөй-нийтиниң айыыл чок чоруунуң милициязының (тус чер милициязының) немелде кезектерин тургузар; районнуң девискээринде турар эдип чазаар күш-ажыл албан черлериниң ажылын хайгааралга алыр;

9. Районнуң хамааты байдалдың актыларын бижиир органнарын, районнуң күрүне архивин удуртур;

10. Хоойлужудулгага дүүштүр күрүне нотариадын удуртур;

11. Суд, прокуратура болгаш юстиция органнарының ажылынга деткимче көргүзер;

12. Чурттакчы чонну хүлээп алырын, оон-биле кады хамаатыларның хомудалдарын, билдириишкиннерин болгаш саналдарын сайгарып, чугаалажып көөрүн организастаар, оларның талазы-биле эргежок чугула хемчеглерни бодунуң баш билир айтырыгларының хемчээлинге хүлээп алыр;

13. Бүгү-нийти шериг хүлээлгезиниң дугайында хоойлужудулганың күүселдезин хандырар;

14. Районга хамааты камгалалын удуртур;

15. Күрүне шаңналдары-биле шаңнаар болгаш хүндүлүг аттар тыпсыр дугайында дилеглерни сайгарып чугаалажыр база чогуур органнарга дилеглерни киирер.

8 ЭГЕ

Хоорай Совединиң болгаш хоорай администрациязының бүрүн эргелери

66 ЧҮҮЛ. Хоорай Совединиң бүрүн эргелери

Хоорай Соведи:

1. Хоорайның бюджедин, социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планнарын болгаш программаларын, оларга эдилгелерни база немелделерни, оларның күүселдезиниң дугайында отчёттарны бадылаар, капитал салыышкыннарны ажыглаарының угланыышкыннарын тодарадыр;

2. Хоорайның бюджеттен аңгы болгаш валюта фондуларын тургузар, оларның эрге-байдалдарын база тускай сорулгазын тодарадыр; девискээр сорулгаларын, оон-биле кады социал камгалал база дузалал фондуларын үндезилеп тургузар; оларның күүселдезиниң дугайында отчёттарны бадылаар;

3. Кудуку административ-девискээр тургузугларының бюджеттеринге хоорай бюджединиң акша-хөреңгизинден дотацияларны болгаш субвенцияларны, оон-биле кады чээлилер база чээшкиннер үндүрүп бээриниң дугайында шиитпирлерни хүлээп алыр;

4. Хоойлужудулгага дүүштүр муниципалитет бүдүрүлгелериниң бүдүрүп турары бараанарга болгаш чедирип турары ачы-дузага тус чер үндүрүглерин, чыылдаларын, өртектерин болгаш төлевирлерни доктаадыр; лотереяларны, чээшкиннерни үндүрериниң база таарыштырарының дугайында шиитпирлерни хүлээп алыр;

5. Хоойлуга дүүштүр муниципалитет өнчү-хөреңгизин садып алырының, тургузарының, эде тургузарының негелде-байдалдарын тодарадыр; садып алырынга, тургузарынга болгаш эде тургузарынга Советтиң чөпшээрежилгези негеттинер муниципалитет өнчү-хөреңгизиниң объектилериниң данзызын бадылаар;

8. Хоойлужудулгага дүүштүр чурттаар оран-саваны хамаатыларның болгаш организацияларның өнчүзү кылдыр дамчыдып бээриниң болгаш садарының, чурттаар оран-саваны арендага бээриниң чурумун доктаадыр;

9. Хоойлужудулгага дүүштүр рынок инфраструктуразының бүдүрүлгелерин азы өске-даа объектилерин тургузарының азы эде тургузарының, Советтиң чагыргазында девискээрге оларны таарыштырарының чурумун доктаадыр; оон эргезинде ажыктыг казымал байлактарны казып тыварының хемчээлин болгаш оларның ажыглалы дээш төлевирни доктаадыр;

10. Ажыл-ишчи, тывынгыр ажыл-чорудулганың чамдык арга-хевирлерин деткиир сорулга-биле оларга чиигелделерни болгаш артык эргелерни, оон иштинде үндүрүг талазы-биле база хоойлужудулгага дүүштүр тодарадыр;

11. Хоойлужудулгага дүүштүр бойдус курлавырларын ажыглаарының чурумун тодарадыр, экология, санитар, тудуг чижек-нормаларын Советтиң чагыргазында девискээрге хажыткан таварылгаларда объектилерни тударын азы ажыглаарын соксадыр дугайында шиитпирлерни үндүрер.

12. Чер хоойлужудулгазынга дүүштүр Советтиң чагыргазында девискээрге чер участоктарын тыпсып бээриниң болгаш хавырарының, оон-биле кады чер участоктарын эргелээриниң чурумун доктаадыр;

13. Черге хамаарышкан айтырыгларны таарыштырарының талазы-биле чамдык бүрүн эргелерни хоорайда район Советтеринге дамчыдып, оон-биле кады хоорай кызыгаарының иштинде черлерни азы курлавыр черлеринден азы өске-даа черлерден хоорай Совединиң чагыргазынга дамчыттынган черлерни хоорайда район Советтериниң чагыргазынга дамчыдып болур;

14. Хоойлужудулгага дүүштүр административ-девискээр тургузуунуң айтырыгларын шиитпирлээр; хоорайның кызыгаарын тургузарының болгаш өскертириниң, хоорай чоогу зоназының кызыгаарларын база эрге-байдал чурумун тургузарының болгаш өскертириниң дугайында саналдарны күрүне эрге-чагыргазының база эргелеп-башкарылгазының үстүкү органнарынга киирер, хоорай хөгжүлдезиниң чиңгине планын болгаш ону тудуп чорударының дүрүмүн бадылаар;

15. Советтиң чагыргазында турар девискээрге таарымча чок экологтуг өскерлиишкиннерни, өскерлиичел демографтыг байдалдарны азы өске-даа эки эвес уржуктарны болдура бээр хемчеглерни чорударын РСФСР-ниң күрүнениң санитар-эпидемиология албанының болгаш РСФСР-ниң экология болгаш бойдус ажыглалының талазы-биле күрүне комитединиң үндүрген түңнелдеринге үндезилээш хоруур.

16. Чурттакчы чоннуң хереглелин хандырарынга ажыглаар база ол ышкаш санитарлыг нормаларның негелделери-биле дүүштүр суг объектилериниң санитарлыг камгалал зоналарын, суг сордурар дерилгелерни ажыглаарының чурумун доктаадып тургузар;

17. Хоойлужудулгага дүүштүр административтиг харысалганы онаап турар шиитпирлерни хүлээп алыр;

18. Бодунуң массалыг информация чепсектерин тургузар;

19. Күрүнениң үстүкү эргелеп башкарылга органнарының, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның актыларын күш чок деп санаарының дугайында негелделерни хоойлужудулгада көрдүнген таварылгаларда судче азы арбитраж судунче киирер; бодунуң чагыргазында чер-чер Советтериниң хоойлужудулгага удурланыышкак шиитпирлерин солуур;

20. Экологтуг, төөгүлүг азы эртем талазы-биле үнелиг тус чер ужур-дузалыг бойдус болгаш өске-даа объектилерни чарлаар, оларны камгалаарының болгаш ажыглаарының чурумун тодарадыр;

21. Бодунуң чагыргазында турар девискээрлерде чурттап турар хамаатыларга бодунуң акша-хөреңгизиниң күсели-биле немелде чиигелделерни тодарадыр;

22. Чамдык бүрүн эрге-хүлээлгелерни база ол ышкаш объектилерни болгаш сан-хөө курлавырларын хоорай девискээринде тургустунган улус депутаттарының Советтеринге, девискээр-ниитилел бот-башкарылга органнарынга дамчыдып бээр дугайында шиитпирни хүлээп алыр;

23. Ону эргелеп башкарар кылдыр хоойлужудулга ёзугаар көрдүнген өске-даа айтырыгларны чугаалажып көөр;

Ону эргелеп-башкарарынга хамаарыштыр хоорай администрациязының удуртукчузунуң киирип келгени айтырыгларын хоорай Соведи чугаалажып көрүп база шиитпирлеп болур.

Хоойлужудулгада көрдүнгенинге дүүштүр улуг-улуг хоорайларның хоорай Советтери бүдүрүлге черлеринге капитал салган даштыкы кижилерге магадылалды тургузуп болур.

67 ЧҮҮЛ. Планнаашкын, бюджет, сан-хөө болгаш учет талазы-биле хоорай администрациязының бүрүн эргелери

Хоорай администрациязы:

1. Хоорайның социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планнарының болгаш программаларының төлевилелдерин Советке бадыладыры-биле ажылдап кылыр болгаш киирер, оларның күүселдезин организастаар;

2. Хоорайның девискээринде туруп турар бүдүрүлгелерден, организациялардан, колхозтардан, кооперативтерден хоорайның чурттакчы чонунуң эрге-ажыынга салдар чедире бээр уржуктарлыг экологтуг, демографтыг база өске-даа чүүлдер тыптып кээп болур планнарының болгаш ап чорудар хемчеглериниң төлевилелдериниң дугайында эргежок чугула дыңнадыгларны алыр, шак ындыг планнарга болгаш хемчеглерге эргежок чугула болуп турар чөпшээрежилгени боттандырып чорудар;

3. Девискээрниң социал-экономиктиг планнарының болгаш чагыртып турары Совединиң программаларының төлевилелдериниң база ол ышкаш хоорай девискээринде тургустунган бүдүрүлгелерниң, организацияларның планнарының төлевилелдериниң талазы-биле, чурттакчы чоннуң хереглелиниң хандырылгазы-биле, девискээрниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдези-биле холбашкан айтырыглар талазы-биле саналдарны киирер;

4. Сан-хөө, чурттакчы чоннуң акша орулгазы, күш-ажылчы курлавырлар база хоорайның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезин эргелеп башкарарынга эргежок чугула чер болгаш өске-даа курлавырлар талазы-биле баланс тургузарын хандырар;

5. Өнчүнүң аңгы-аңгы хевирлериниң бүдүрүлгелерин болгаш организацияларын кала тургузарының, хөгжүдериниң база специализастаарының планнарын чугаалажып көөр, ол ёзугаар түңнелдерни кылыр, чугула херек апарган таварылгаларда эргелеп-башкарылганың тус-тус органнарынче болунуң саналдарын киирер;

6. Хоорай девискээринде тургустунган бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның учёттуг база отчёттуг болур байдалынга хоойлужудулга-биле дүүштүр контрольду боттандырып чорудар, күрүнениң статистика органнарынга деткимчени көргүзер, оларга статистика медээлерин бээр болгаш эргежок чугула ындыг медээлерни олардан алыр;

68 ЧҮҮЛ. Хоорай девискээринде бүдүрүлгелер, албан черлери болгаш организациялар-биле харылзаа, муниципалитет өнчүзүн эргелеп башкарар талазы-биле хоорай администрациязының бүрүн эргелери

Хоорай администрациязы:

1. Хоорайның муниципалитет өнчүзүн башкарар, муниципалитет өнчүзүнүң объектилерин тургузарының, садып алырының, ажыглаарының, арендалаарының айтырыгларын шиитпирлээр; муниципалитет өнчүзүн чок кылыр дугайында саналын Советке киирер;

2. Бүдүрүлгениң бар болуп турары акша-хөреңгизиниң күсели-биле хуу өнчүнүң холушкак хевирлерин тургузар, оларның уставтарын бүрүткээр, кады ажылдаар бүдүрүлгелерни тургузарынга болгаш ажыглаарынга үлүг кииреринге киржир;

3. Муниципалитет бүдүрүлгелериниң удуртукчуларын Советтиң доктааткан чурум ёзугаар томуйлаар болгаш хостаар;

4. Хоорай чагыргазында район Советтериниң, күш-ажылчы коллективтерниң болгаш хамаатыларның саналдарын барымдаалап көрүп тургаш муниципалитет өнчүзүн күрүнениң эвес база хуузунда өнчү болдурар дугайында саналдарын хоорай Совединге белеткеп бээр; тус черниң парлалгазынга ындыг бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның данзызын, оларны күрүнениң эвес база хуу өнчү болдурарының негелделерин парлаар; муниципалитет эт-севин садып саарганындан кирип алганы түңнүң 50-ден эвээш эвес хуузун хоорай бюджединче киирер;

5. Чурттакчы чоннуң хандырылгазынче угланган хоорай девискээринде турар аңгы-аңгы хевирлиг хуу өнчүлүг бүдүрүлгелерни тургузарынга салдар чедирер, тараачын (фермер) ажыл-агыйын тургузарынга дузалаар; бүдүрүлгелерни хоойлужудулгага дүүштүр бүрүткээр;

Ажыл-агыйжы тывынгыр ажыл-чорудулганың аңгы-аңгы хевирлериң деткиир сорулга-биле хоойлужудулгага болгаш Советтиң шиитпирлеринге дүүштүр чиигелделерни, оон иштинде үндүрүг чиигелделерин тыпсыр;

7. Муниципалитет өнчүзүнде кирбейн турар бүдүрүлгелер, организациялар-биле хоорайның экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезинге кады ажылдажылгазының, чоннуң хереглел бараанарын болгаш өске-даа продукцияны бүдүрериниң, ачы-дуза чедирилгезиниң дугайында керээлерни чарар;

8. Советтиң доктааткан чурум ёзугаар Советтиң чагыргазында девискээрге бүдүрүлге черлерин, албан черлерин, организацияларны таарыштыр тургузар;

9. Советтиң чагыргазында девискээрге экология, санитар, тудуг чижек-нормаларын хажыткан таварылгаларда объектилерни тударын азы ажыглаарын соксадыр; бүдүрүлге сорулгаларынга ижер сугну ажыглаарын кызыгаарлаар азы хоруур.

Улуг хоорайларның хоорай администрациязы хоойлужудулгага дүүштүр оон чагыргазында девискээрде турар бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның даштыкыже үндүрүп турар продукциязынга (бараанарынга) чөпшээрел бээрин азы хемчээлин доктаадырын боттандырып болур;

69 ЧҮҮЛ. Хоорай администрациязының өртек доктаадырының талазы-биле бүрүн эргелери

Хоорай администрациязы:

1. Хоойлужудулгага дүүштүр хоорайга чаңгыс аай өртектер политиказын чорударын хандырар, өртектерниң, төлевирлерниң, немелде өртектерниң болгаш чиигеткен өртектерниң шын болуруң организастаар база оларны контрольдаарын боттандырар;

2. Бараанарның чамдык хевирлерин садып алыры, оон-биле кады ачы-дуза чедирилгези-биле холбашкан чарыгдалдарның хоорай бюджединиң күсели-биле чурттакчы чонга немелде компенсация бээр талазы-биле саналдарны Советке чугаалажып көөрү-биле киирер.

70 ЧҮҮЛ. Хоорай администрациязының хоорайның социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң материал-техниктиг хандырылгазының талазы-биле бүрүн эргелери

Хоорай администрациязы:

1. Хоорайның социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң планында көрдүнген хемчеглерниң болгаш программаларның материал-техниктиг хандырылгазын боттандырар; республиканың, крайның, областың материал-техниктиг хандырылга органнарындан төптен хуваттынган материалдыг курлавырларны алыр;

2. Хандырылганың болгаш сайгарылганың девискээрлер болгаш девискээрлер аразының коммерцияның организацияларын тургузар; оларның продукциязын, бараанарын база ачы-дузазын тус черниң рыногунче элзедири-биле кандыг-даа хевирлиг өнчүлүг бүдүрүлгелер, албан черлери, организациялар, оон иштинде даштыкы черлер-биле ажыл-агый керээлерин чарар;

3. Бүдүрүлгелерниң удурледир дугурушканы ёзугаар хоорай бюджединче кирип турар арыг орулгадан (ажык-кончаадан) үндүрүгнү оон 25 хуузу чедир бүдүрүлгениң продукциязының боду-биле азы ачы-дузазы-биле — күрүне өртектериң ёзугаар, а оон кырынга 25 хуу чедир — дугурушкан өртектер ёзугаар дуглап болур эргелиг.

4. Бүдүрер продукцияның (бараанарның) база чедирер ачы-дузаның хемчээлиниң 5 хуузунга чедир тус чер чагыын бүдүрүлгелерге болгаш организацияларга (чогуур материалдыг курлавырларны шилчиттинишаан) берип болур эргелиг.

71 ЧҮҮЛ. Черни болгаш бойдустуң өске-даа курлавырларын ажыглаарының, бойдус камгалалының талазы-биле хоорай администрациязының бүрүн эргелери

Хоорай администрациязы:

1. Доктааттынган чурум ёзугаар хоорайның кол планын база ону планнаарының база тударының төлевилелдеринге үндезилээш, хоорайга хамааржыр кызыгаар иштинге, а ол ышкаш хоорайның башкарылгазынга берген өске-даа черлерден чер участоктарын салгал дамчыдып бүгү назыда ээлээр кылдыр бээр, өнчү кылдыр дамчыдар болгаш арендага бээр, хураар, ол бүгүнү хоойлужудулгада айыттынган таварылгалардан аңгыда ынчаар кылыр;

2. Черни өнчү кылдыр алган эргелерни, чер ээлериниң болгаш чер ажыглаарының эргелерин, чер участоктарын түр ажыглаарының керээлерин база оларны арендалааның керээлерин бүрүткээр;

3. Чер кадастрын чорударын организастаар;

4. Хоорай Совединиң башкарылгазында турар черлерни ажыглаарын планнаар;

5. Хоорайның кол планнарын, ону планнаарының болгаш тударының төлевилелдерин, хоорайның чер ажыл-агый таарыштырылгазының планнарын ажылдап кылырын болгаш боттандырарын организастаар;

6. Чер дээш төлевирни тыртар;

7. Хоорай Совединиң шиитпирлеринге үндезилээш хоорайда районнарның чер талазы-биле харылзааларны таарыштырар эргелерин боттандырарының онзагай чүүлдерин доктаадыр;

8. Черлерни ажыглап база камгалап турарынга күрүне контролюн боттандырар;

9. Чер өнчүлүглерниң, чер ээлериниң, чер ажылдакчыларының болгаш арендаторларның эргелерин камгалаар;

10. Бодунуң эрге-хүлээлгелеринге дүүштүр чер талазы-биле маргылдааларны үзе шиитпирлээр;

11. Чер таарыштырылгазының талазы-биле ажылдарны чорударын организастаар, хоорай девискээринде чорудуп турар чер таарыштырылгазының ажылдарының планнарының талазы-биле бодунуң түңнелдерин үндүрер;

12. Хоорай девискээринге шинчилел ажылдарын чорударының негелде байдалдарын тодарадыр;

13. Сугну, арга-ыяшты болгаш чер иштиниң байлактарын, агаарны, үнүштерни болгаш дириг амытаннарны, хоорай девискээринде өске-даа бойдус курлавырларын ажыглаарынга база камгалаарынга башкарылганы болгаш контрольду хоойлужудулгага дүүштүр боттандырар;

14. Хоорай ужур-дузалыг суг курлавырларын доктааттынган чурум ёзугаар ажыглаары-биле бээр, суг ажыглаарының талазы-биле маргылдааларны бодунуң эрге-хүлээлгелеринге дүүштүр үзе шиитпирлээр, суг хандырылгазының тудугларын кылырын болгаш ажыглаарын контрольдаар;

15. Хоорайның башкарылгазында турар казымал байлактыг черлерни ажыглаар талазы-биле чогуур участоктарны доктааттынган чурум ёзугаар аңгылап үзүп бээр; чер иштиниң байлактарын ажыглаарының айтырыгларының талазы-биле маргылдааларны бодунуң эрге-хүлээлгелеринге дүүштүр үзе шиитпирлээр;

16. Долгандыр турар хүрээлел камгалалының талазы-биле хемчеглерни хоорай девискээринге ап чорударын хандырар;

17. Хоорай девискээринге гигиена болгаш санитария-эпидемиология талазы-биле хемчеглерни эрттирерин организастаар, а ол ышкаш санитария нормаларын, дүрүмнерин база гигиена нормативтерин сагыырын хандырар;

(Уламчызы 4-кү арында).

РСФСР-ге чер-черниң бот-башкарылгазының дугайында

Россия Совет Федеративтиг Социалистиг Республиканың Хоойлузу

(Уланчызы. Эгези 2-ги, 3-кү арыннарда).

18. Төлевилелдерниң болгаш тудуп турар объектилерниң, а ол ышкаш агаарны болгаш сугну бокталдырып база арыглал дериглерин чогумчалыг ажылдаарын хандырбайн турар бүдүрүлгелерниң болгаш ажыл-агый организацияларының экология талазы-биле экспертизазын чорударын организастаар;

19. Экологтуг байдал дугайын чурттакчы чонга үргүлчү дыңнадыр, бойдус айыыл-халавы болгаш авария болган таварылгада чурттакчы чоннуң айыыл чок чоруун хандырар талазы-биле хемчеглерни алыр; долгандыр турар хүрээлелге хора чедирип, бойдус ажыглаарының дугайында хоойлуларны үреп турар бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның хөделиишкиннериниң дугайын чогуур органнарга дыңнадыр;

20. Бойдуска чедирген когарал дээш торгаал онаарының дугайында шиитпирлерни хоойлужудулгага дүүштүр хүлээп алыр;

72 ЧҮҮЛ. Тудуг, транспорт болгаш харылзаа талазы-биле хоорай администрациязының бүрүн эргелери

1. Хоорайның кол планын база хоорай чоогунуң зоназының планнаашкынының төлевилелин, районнарның, микрорайоннарның болгаш хоорай тудуушкунунуң өске-даа комплекстериниң делгереңгей планнаашкынының база тударының төлевилелдерин, хоорайның инженер дериглериниң база чаагайжыдылгазының төлевилелдерин белеткээрин организастаар; хоорайның кол планынга дүүштүр аңаа тудуг чорударының дүрүмнерин ажылдап кылыр болгаш оларны Советке бадыладыры-биле киирер; чурттталга-коммунал ажыл-агыйының болгаш бүдүрүлге объектилерин тударының бадылаттынган төлевилелдериниң сагыттынып турарын контрольдаар, төлевилелдерниң экспертизазын организастаар;

2. Социал болгаш бүдүрүлге инфраструктуразының бодунуң акша-хөреңгизи-биле азы үлүглежип киржир үндезинге кылдынып турар объектилерин тударының болгаш септээриниң чагыкчызы болур;

3. Хоорай девискээринге бүдүрүлге объектилерин тудар чөпшээрелди бээр; бадылаттынган төлевилелдерни, тудуг чорударының планнарын база дүрүмнерин хажыдып турар тудуг кылырын түр соксадыр;

4. Күрүнениң хүлээп алыышкын комиссияларын томуйлаар, чурттталга-хамааты хереглелдиң объектилериниң тудуу доозулганда оларны ажыглалга хүлээп алганының дугайында актыларны бадылаар, а ол ышкаш хоорай девискээринде турар тудуу доозулган объектилерни ажыглалга хүлээп алырынга киржир;

5. Тудуг индустриязының болгаш тудуг материалдарының үлетпүрүнүң хоорай девискээринге ажылдар кылыр күчүлерин хөгжүдеринге киржир кылдыр бүдүрүлгелерни, өске-даа организацияларны керээ үндезининге хаара тудар;

6. Муниципалитет өнчүзү болуп турар транспорт бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларын удуртур, хоорай чурттакчыларынга бараан болуп турар өске-даа транспорт бүдүрүлгелериниң болгаш организацияларының ажылын контрольдаар, тус чер транспортунуң шимчээшкининиң маршруттарын болгаш графиктерин бадылаар, хоорай девискээринде турар бүдүрүлгелерни болгаш организацияларны транспорт дузазы-биле чонну хандырарынче керээ үндезининге хаара тудар; хоорайда бар автомобильдерниң болгаш транспорт аймааның өске-даа механиктиг хевирлериниң учёдун хандырар; вокзалдарга, хем өртээлдеринге болгаш аэропорттарга пассажирлер хандырарын организастаар болгаш контрольдаар;

7. Харылзаа бүдүрүлгелериниң ажылын организастаар, радио болгаш теледамчыдылганың хөгжүлдезин хандырар.

73 ЧҮҮЛ. Чурттаар оран-сава ажыл-агыйының, чоннуң коммунал-амыдырал база садыг хандырылгазының талазы-биле хоорай администрациязының бүрүн эргелери

Хоорай администрациязы:

1. Муниципалитеттиң чурттаар оран-сава фондузун, муниципалитет өнчүзүнүң составынга кирип турар коммунал болгаш орук ажыл-агыйының объектилерин, садыгның, нитиниң чемненилгезиниң база чоннуң амыдырал хандырылгазының бүдүрүлгелерин ажыглаарын организастаар;

2. Муниципалитеттиң чурттаар оран-сава фондузун доктааттынган чурум ёзугаар хуваар, чурттаар байдалдарын экижидери негеттинип турар хамаатыларның учёдун чорудуп, оларга муниципалитеттиң чурттаар оран-сава фондузунда бажыңнардан чурттаар черлерни бээр, муниципалитет өнчүзү болуп турар бажыңнарны болгаш квартираларны садарының, улус чурттавайн турар черлерни ажыглаарының, бажыңнарны болгаш дериглерни арендалаарының айтырыгларын шиитпирлээр, а ол ышкаш хамаатыларның боттарының бажыңнарындан аңгыда чурттталга шөлдерин ээлээри-биле ордерлерни тыпсыр;

3. Чурттаар оран-сава фондузун, коммунал ажыл-агыйының, садыгның, нитиниң чемненилгезиниң база амыдырал хандырылгазының объектилерин чогумчалыг ажыглаарын контрольдаар, чоннуң коммунал хандырылгазының үзүктел чок болурун, суг, газ, чылыг, энергия хандырылгазының объектилериниң доктаамал ажылдаан турарын хандырар; чурттакчы чонну одаар чүүл-биле хандырар талазы-биле хемчеглерни алыр;

4. Муниципалитет өнчүзү эвес бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң болгаш организацияларның хоорайга электриниң, суг дамчыдылгазының, канализацияның, чылыг болгаш газ четкилериниң база дериглериниң тудугларын кылыр талазы-биле планнарын үнелеп көрүп түңнел кылыр;

5. Хоорай девискээриниң чаагайжыдылгазын организастаар, ол ажылга бүдүрүлгелерни, организацияларны, албан черлерин, а ол ышкаш чурттакчы чонну керээлиг үндезинге хаара тудар; бүдүрүлге девискээрлериниң чаагайжыдылгазын контрольдаар, ногаанчыдылга чорудар, тараан үнүштерниң болгаш суг хөөлбектериниң камгалалын боттандырар, хамаатыларның дыштаныр черлерин кылыр; кудумчуларга болгаш хоорайның өске-даа черлеринге аттар тыпсыр, бажыңнарны дугаарлаар;

6. Коммунал ажыл-агыйының, садыгның болгаш нитиниң чемненилгезиниң, чоннуң амыдырал хандырылгазының ажылының чурумун чурттакчы чонга таарымчалыг кылдыр тургузар;

7. Хоорайда садыг организацияларының үүрмектеп садар бараан саарылгазының планнарын дүүштүрер; рыноктарны болгаш ярмаркаларны организастаар; садыглаашкын дүрүмнерин доктаадыр, өртектерни база садыглаашкын дүрүмнерин сагып турарын, садыглаашкын кылып турар черлерниң санитарлыг байдалын контрольдаар; көдээ ажыл-агый продуктуларын садып алырын, шыгжап-кадагалаарын, болбаазырадырын база саарын организастаар;

8. Хөөрлерни хайгааралга алыр, улус хөөржүткен өске-даа черлерниң чогуур байдалдыг турарын хандырар.

74 ЧҮҮЛ. Чоннуң социал-культура хандырылгазының талазы-биле хоорай администрациязының бүрүн эргелери

Хоорай администрациязы:

1. Хоорай эргезинде турар улус өөредилгезиниң, культураның, кадык камгалалының, социал хандырылганың, күш-культура-спорт албан черлериниң эргелеп башкарылгазын боттандырар, оларның материал-техниктиг хандырылгазын кылыр; бир эвес Совет өске чурумну доктаатпаан болза, хамааржыры албан черлериниң удуртукчуларын томуйлаар болгаш албан-дужаалындан хостаар;

2. Хоорай девискээринге улус өөредилгезиниң албан черлериниң четкизин хөгжүдерин планнаар; школаларга методиктиг дузаны көргүзерин организастаар; бодунуң болгаш өскээртен киирип алган акша-хөреңгилериниң бүгү-нити өөредилгениң хоорай фондузун тургузар; школачыларны күш-ажылга өөредирин организастаар болгаш оларның профессия шилип алырынга дузалаар;

3. Чурттакчы чоннуң национал-культура чаңчылдарын барымдаалап, хоорай девискээринге культура-чырыдылышкын албан черлериниң ажылын организастаар;

4. Хоорай девискээринде туруп турар бойдус, культура, төөгү тураскаалдарын камгалаарын боттандырар, оларны ажыглаарын организастаар;

5. Социал-культура, күш-культура-спорт хереглелиниң объектилерин тудар, чоннуң кино болгаш видео-хандырылгазын удуртур;

6. Чурттакчы чоннуң кадыкын быжыглаарының болгаш аарыыр чорукка удур профилактиканың, кижиниң чурттап турар байдалдарын база ооң ажыл, амыдыралының байдалын кадыкшыдарының комплекстиг программаларын ажылдап кылыр;

7. Өөредилге, кадык камгалалы, культура болгаш спорт талазы-биле нити хоорай хемчеглерин эрттирерин организастаар.

75 ЧҮҮЛ. Чоннуң социал камгалалының талазы-биле хоорай администрациязының бүрүн эргелери

Хоорай администрациязы:

1. Пенсияларны болгаш пособиелерни доктаадыр болгаш төлеп бээр; эмнелге-күш-ажыл экспертизазының органнарының ажылын контрольдаар; пенсияларга болгаш пособиелерге немелде төлелгелерни бодунуң болгаш өскээртен киирип алган акша-хөреңгилерден доктаадыр болгаш төлеп бээр;

2. Советтиң шиитпирлеринге дүүштүр тус чер бюджединиң акша-хөреңгизиниң күсели-биле дуза чедирер ужурлуг улустуң учёдун организастаар; Советтиң шиитпирлерин ёзугаар чоннуң социал камгалалының акша-хөреңгизин баш билип сайгарар, ук фондуга немелде акша киирериниң хемчеглерин алыр, бодунуң болгаш өскээртен киирип алган акша-хөреңгиниң күсели-биле пособиелерни, а ол ышкаш пенсияларга немелделерни доктаадыр;

3. Советтиң шиитпирлеринге дүүштүр Советтиң акша-хөреңгизиниң күсели-биле дузаламчы көргүзер ужурлуг улустуң учёдун организастаар;

4. Азыракчызын чидирген өг-бүлелерниң, инвалидтерниң болгаш бажыңынга азырал-ажаалда херегзээр назылап кыраан хамаатыларның чурттаар оран-савазының база амыдыралының материалдыг байдалын экижидер талазы-биле хемчеглерни, а ол ышкаш социал хандырылга албан черлеринге хамаатыларны тургузар талазы-биле хемчеглерни ап чорудар;

5. Курлавырже халажып үнген шериг албанныгларга база оларның өг-бүлелеринге чогуур чурттталга-оран-бажың байдалдарын тургузарынга деткимче көргүзер;

6. Ие-чашты камгалаары-биле, хөй уругларлыг өг-бүлелерниң амыдырал байдалдарын экижидери-биле холбашкан чиигелделерни болгаш артык эргелерни бодунуң эрге-хүлээлгелеринге дүүштүр тыпсыр; ада-иезиниң азырал-тежээли чок арткан уругларны уруглар бажыңнарынга, школа-интернаттарга, школалар чанында интернаттарга тургузарын база хамаатыларның өг-бүлелеринге кижизидери-биле бээрин хандырар; азырандыга алыр-бээриниң айтырыгларын шиитпирлээр;

7. Азырал болгаш харагалзал айтырыгларын шиитпирлээр;

8. Чурттакчы чоннуң ажылдыг болурунуң деңнелин бедидериниң программазын ажылдап кылыр болгаш боттандырар;

9. Чурттакчы чоннуң ажылдыг болурун хандырар сорулга-биле тус чер бюджединиң күсели-биле, бюджеттен аңгыда фондуларның база өскээртен киирип алган акша-хөреңгилерниң күсели-биле чаагайжыдылга кылыр, оруктар, бажыңнар, дериглер тудар болгаш өске-даа хөй-нитиниң төлевирлиг ажылдарын организастаар;

10. Хоорай девискээринде турар бүдүрүлгелерден, албан черлериндеи, организациялардан ажылдан хосталтаннарының дугайында медээлерни алыр; бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларының удуртукчуларының бо талазы-биле дыңнадыгларын ап, чугаалажып көөр.

76 ЧҮҮЛ. Хоойлу-дүрүм сагылгазы, корум-чурумну, хамаатыларның эргелерин болгаш хосталгаларын хандырар талазы-биле хоорай администрациязының бүрүн эргелери

Хоорай администрациязы:

1. Күрүне эрге-чагыргазының болгаш башкарылгазының үстүкү органнарының хоойлуларының, актыларының сагылгазын, хамаатыларның эргелериниң болгаш хосталгаларының камгалалын хоорай девискээринге хандырар; Советтерниң шиитпирлерин бүдүрүлгелер, албан черлери, организациялар болгаш хамаатылар канчаар сагып турарынга контрольду боттандырар;

2. Хоорай девискээринде чурттап турар хамаатыларның эргелерин болгаш хоойлу ёзугаар эрге-ажыктарын, а ол ышкаш хоорай Советиниң, тус чер администрациязының эргелерин үреп турар күрүне башкарылгазының органнарының, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның актыларын күштүг эвес деп санаарының дугайында негелделерни судка азы арбитраж судунга киирер;

3. Чайгаар халап, бойдус халавы, эпидемия, эпизоотия, өрттер болган, хөй-нитиниң корум-чурумун массалыы-биле үрээн таварылгада, кижилерни камгалаары болгаш оларның амы-тынын алыры, оларның кадыын болгаш эргелерин камгалаары-биле, материалдыг үнелиг чүүлдерни камгалап алыры, корум-чурумну тудары, бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның ажыл-чорудулгазын хандырары-биле холбашкан хоойлуда көрдүнген хемчеглерни боттандырар; өртке удур хемчеглерни ап чорударын организастаар;

4. Хамаатыларга болгаш эрге-дужаалдыг кижилерге оларның кылганы административтиг эрге-дүрүм үрээшкиннери дээш хемчегни бодунуң эрге-хүлээлгелеринге дүүштүр онаар;

5. Хуралдар, митингилер, кудумчута чыскаалдар эрттирери-биле, спорт, көрүлде болгаш өске-даа массалыг хөй-нити хемчеглерин эрттирери-биле холбашкан хоойлуда көрдүнген хемчеглерни ап чорудар;

6. Советтиң девискээринде ажылдап турар чоннуң хөй-нити каттыжыышкыннарын, девискээрде хөй-нитиниң бот-башкарылгазының органнарын хоойлужудулгага дүүштүр бүрүткээр;

7. Хоорай чурттакчыларынга бараан болур массалыг информация чепсектерин бүрүткээрин хоойлужудулгага дүүштүр боттандырар;

8. Иштики херектерниң хоорай органнарын удуртур; бодунуң болгаш өскээртен киирип алган акша-хөреңгилериниң күсели-биле хөй-нитиниң айыыл чок чоруунуң милициязының (тус чер милициязының) немелде салбырларын тургузар; хоорай девискээринде турар элип чадаар күш-ажыл албан черлериниң ажылын хайгаараар;

9. Хамааты байдалының актыларының бижидилгезиниң хоорай органнарын, хоорайның күрүне архивин башкарар;

10. Хоойлуга дүүштүр күрүне нотариалдын башкарар;

11. Суд, прокуратура болгаш юстиция органнарының ажылынга дузалажыр;

12. Чурттакчы чоннуң хүлээп алыышкынын, а ол ышкаш хомудалдарын, билдириишкиннерин болгаш саналдарын өөренип көөрүн организастаар, бо талазы-биле бодунуң баш билир эргезиниң иштинде эргежок чугула хемчеглерни хүлээп алыр;

13. Бүгү-нити шериг хүлээлгезиниң дугайында хоойлунуң күүселдезин боттандырар;

14. Хоорайда хамааты камгалалын удуртур;

15. Күрүне шаңналдары-биле шаңнаар болгаш хүндүлүг аттарны тыпсыр дугайында дилеглерни керээ болгаш чогуур органнарга бижиктерни киирер.

9 ЭГЕ

Хоорайны башкарарының организастаарының үндезиннери

77 ЧҮҮЛ. Хоорайны башкарарының нити схемазы

1. Хоорай Соведи чурттакчы чоннуң саны, хоорайның төөгү, социал-экономиктиг болгаш географтыг онзагай талаларын өөренип көрбүшаан, хоорайны башкарарының нити схемазын бадылаар болгаш ону хоорайның бот-башкартынылгазының дугайында дүрүмче (Уставче) киирер.

Хоорайда район Советтерлиг хоорайның башкарылгазының нити схемазын ук Советтерниң чөпшээрелин ёзугаар бадылаар.

2. Хоорайны башкарарының нити схемазы мындыг чүүлдерни көрүп болур:

а) хоорайны районнарга чарбышаан, хоорайга район Советтерин болгаш тус черниң администрациязын тургузары;

б) хоорайны районнарга чарбышаан, хоорайның район администрациязын тургузары;

в) тус черниң ажыл-агыйларының база социал сфераның адырларын башкарар талазы-биле хоорайны янзы-бүрү девискээрлерге чарары болгаш башкарылганың девискээр органнарын тургузары;

г) хоорайның ажыл-агыйын чаңгыс аай кылдыр ажылдадыры.

3. Хоорай башкарылгазының нити схемазынга дүүштүр хоорайга районнарны тургузар, эде кылыр, дүжүрер дугайында шиитпирни хоорай Соведи хүлээп алыр.

Хоорайда район Советтериниң бүрүн эргелериниң хуусаазы төнмээнде, оларны оларның чөпшээрели чокка дүжүрүп болбас.

4. Хоорайда район администрациязының удуртулгазын хоорайның администрациязының киирген бижиин ёзугаар хоорайда район Соведи бадылаар.

Хоорайда район Советтери тургустунмаан таварылгада, хоорайда район администрациязының удуртулгазын хоорайның администрациязының удуртулгазының кииргенин ёзугаар хоорай Соведи бадылаар.

78 ЧҮҮЛ. Хоорайда район Советиниң болгаш хоорайда район администрациязының бүрүн эргелери

1. Хоорайда район Советиниң болгаш хоорайда район администрациязының баш миннир эргелери хоорайның бот-башкарылгазының дугайында дүрүмге (Уставка) тодараттынар;

2. Хоорайның бот-башкарылгазының дугайында дүрүм (Устав) хоорайда район Советтеринге чурум ёзугаар дараазында эргелерни бээр;

а) район планнарын болгаш программаларын бадылаары, хоорайда район бюджеттиг болуру болгаш ону бадылаары;

б) муниципалитет өнчү-хөреңгилиг болуру болгаш ону эргелеп ажыглаары;

в) ук хоойлуда көрдүнген девискээр хөй-нити бот-башкартынылганың органнарын тургузары-биле холбашкан айтырыгларны шиитпирлээри;

г) ук хоойлунуң I.IV кезектеринде быжыглаттынган бүрүн эргелерлиг болуру.

3. Хоорайның бот-башкарылгазының дугайында дүрүм (Устав) хоорайда район Советтеринге чурум ёзугаар дараазында бүрүн эргелерни берген:

а) ук хоойлуга дүүштүр районнуң муниципалитет өнчү-хөреңгизиниң башкарылгазының талазы-биле шиитпирлерни хүлээп алыры;

б) районнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге киржириниң дугайында бүдүрүлгелер, албан черлери, организациялар-биле керээ чарары;

в) хоойлуга дүүштүр районнуң девискээринге хереңгичи ажыл-чорудулганың хөгжүлдезинге деткимче бээри; бүдүрүлгелерни бүрүткээри;

г) районнуң чурттаар оран-сава фондузунуң, амыдырал хандырылга албанының, чаагайжыдылга болгаш ногаанчыдылга албаннарының, улус өөредилгезиниң, кадык камгалалының, культураның, социал хандырылганың, күш-культура-спорт объектилериниң эргелеп башкарылгазын боттандырары.

4. Хоорай Соведи хоорайда район Советтериниң хоорайның социал-экономиктиг хөгжүлдезинге киржилгезин көрбүшаан, оларга оон-даа өске бүрүн эргелерни дамчыдып, ол бүгүге эргежок чугула саң-хөө, материалдыг курлавырларны болгаш акша-хөреңгини үндүрүп берип болур эргелиг.

79 ЧҮҮЛ. Административтиг эргелелдиң хоорай иштинде девискээрлери

1. Тус черниң ажыл-агыйы болгаш социал адырларының административтиг эргелелдерин хоорайның хемчээлинге, муниципалитет эт-хөреңгизиниң турар чериниң байдалынга, чурттталга-коммунал ажыл-агыйының, улус өөредилгези, кадык-камгалал, культура, социал хандырылга, күш-культура-спорт объектилериниң турар чериниң байдалынга, хоорай тудугларының онзагай талаларынга дүүштүр хоорай Соведи тургузар. Хоорай амыдыралының янзы-бүрү адырларынга айыттынган девискээрлерниң кызыгаары бот-боттарынга дүүшпейн барып болур.

2. Административтиг эргелелдиң хоорай иштинде девискээриниң кызыгаары, айыттынган девискээрлерниң эргелеп башкарылгазын чорудуп турар органнарның ады болгаш даңзызы хоорайның бот-башкарылгазының дугайында дүрүмге (Уставка) быжыглаттынар.

VI. Чурттакчы чоннуң девискээр хөй-нити бот-башкарылгазы

10 ЭГЕ

Чурттакчы чоннуң девискээр хөй-нити бот-башкарылгазы

80 ЧҮҮЛ. Чурттакчы чоннуң девискээр хөй-нити бот-башкарылгазының системазы

1. Чурттакчы чоннуң девискээр хөй-нити бот-башкарылгазының системазы хамаатыларның нити хуралдарын (чыыштарны), конференцияларны, тус черниң референдумнарын, демократияның өске-даа хевирлерин бодунда сиңирген; чурттакчы чоннуң девискээр хөй-нити бот-башкартынылганың органнары (микрорайоннарның, чурттталга комплекстериниң, суурларның, көдээ чурттакчы пункттарының комитеттери азы чөвүлелдери), а ол ышкаш чурттап турар чериниң аайы-биле чурттакчы чоннуң бот-башкарылгазының өске-даа органнары (кудумчулар, кварталдар, бажыңнар болгаш ындыг чергелиг чүүлдер комитеттери азы чөвүлелдери).

2. Чурттакчы чоннуң девискээр хөй-нити бот-башкарылгазының органнарының ажылы калбарган девискээрлерни хамаатыларның санал-оналдарын өөренип көрбүшаан, чогуур черлер Советтери тургузар.

81 ЧҮҮЛ. Хамаатыларның нити хуралдары (чыыштары), конференциялары

1. Хамаатыларның нити хуралдарын (чыыштарын), конференцияларын чурттакчы чоннуң девискээр хөй-нити бот-башкарылгазының органнары болгаш чер-чер Советтери херек апарган таварылгаларда чыылдырар.

2. Хамаатыларның нити хуралдарының (чыыштарының), конференцияларының баш миннир айтырыгларынга дараазында айтырыглар хамааржыр:

чурттакчы чоннуң девискээр хөй-нити бот-башкарылгазының органнарын соңгууру база оларның дугайында дүрүмнерни (Уставтарны) хүлээп алыры;

чурттакчы чоннуң девискээр хөй-нити бот-башкарылгазының органнарының чогуур девискээрниң социал-экономиктиг хөгжүлдезиниң талазы-биле чорудуп турар ажыл-херектериниң программазын база оларның күүселдезиниң дугайында отчёттарны бадылаары;

чогуур девискээрниң чурттакчы чоннуң эрге-ажыктарынга хамааржышкан, чурттакчы чоннуң девискээр хөй-нити бот-башкарылгазының органнарының баш миннир айтырыгларынга хамааржышкан өске-даа айтырыгларны шиитпирлээри;

(Төнчүзү дараазында номерге үнер).

ХОВУ-АКСЫНГА—КАДЫКШЫЛГА ШКОЛАЗЫН...

«Тыва кобальт» комбинаттың даг, гидрометаллургия цехтерин хаар ужурга таварышкан. Чүге дээрге күрүнеден дузаламчы ап ажылдап келген комбинат рынок экономиказының кадыг негелделериниң үезинде тудары ажыы чок бүдүрүлге кылдыр санаттыра берген. Комбинаттың болбаазырадыр фабрика кылдыр эде деририниң дугайында чугаалажып турар апарган.

Кобальт комбинадының хагдынар дей бергени-биле чергелештир социал айтырыглар база тыптып келген. Орус дылдыг кижилер көжүп чоруп турар. Оларның чурттап турган бажыңнары ээн калгылаан. Хову-Аксында ийи школаны каткаш, чаңгыс школа кылыр деп турар... А кол айтырыг болза Хову-Аксында бар материал-техниктиг баазаны, колдуунда бажыңнарны канчаар ажыглаарының айтырыглары «бергедээн». Ийи каът алды чаагайжыды туттунган чуртталга бажыңнары ээн калган. Хоорайжыгашта ийи школа бажыңы, суурджугашта бир школа бажыңы бар. Оон аңгыда чедир туттунмаан 2 каът садик, 2 каът тууйбу бажыңнар база бар. Бо бажыңнарны канчаар ажыглаарыл? Бүдүрүлге чергелиг тудуглар дугайында биживейн-дир мен.

Мен бодаарымга, бо белен материалдыг баазаны кончуг ажыктыг ажыглап болурунуң аргазы бар. Ол дээрге Хову-Аксынга кадыкшылга школазын ажыдары-дыр. Белен школа-даа, бажыңнар-даа бар-дыр. Хову-Аксының агаар-бойдузу кадыы багай кижилерге база тааржыр, аргыжары база берге эвес. Автобус-биле-даа, самолёт-биле-даа аргыжып болур. Көрүп көрүнер даан! Кадыы багай уруглар школаларын республиканың аңгы-аңгы булуңнарында тарады октагылап каан. Материалдыг баазазы база дыка багай. Бирээзи Кызыл-Арыгда, өскези Чербиде. Ол черлер-биле аргыжары база белен эвес болгай. Ол школаларны кадып, Хову-Аксынга улуг школадан ажыдып алза чүл? Бо дугайында республиканың улус өөредилгезиниң министри Н. С. Конгарга саналдаан мен.

Шагда Улуг-Хем районнуң Ак-Туругта кончуг эки материал-техниктиг баазалыг башкылаашкын-даа, эмнээшкин-даа эки тургустунган кадыкшылга школазы турган болгай. Ону таратканы частырыг болган. Амыдырал ону көргүсту. Ол школаның материал-техниктиг баазазын таптыг ажыглап чадап каан, харын-даа үрегдээн болгай. Ийи каът улуг бир бажыңны мырыңай тоймаглаан, ам ээн, сандаргай турар дээр чораан. Ак-Туругнуң турар чери аргыжарыңга база эптиг чер. Орук улуг, республиканың орту үези. Кайы-даа район-биле аргыжары белен. Ол суурга турган кадыкшылга школазының материал-техниктиг баазазын база таптыг ажыглап чадаан. Аңаа училище ажыткаш, ол чадашкан. Ам харын школа ажыттынган дээр чораан.

Шыырак материал баазалыг, эмнелге болгаш кижизидилге ажылы эки тургустунган турган кадыкшылга школазын узуткаандыр бис. Ам ол частырыывысты эдип, Хову-Аксы суурда бар материалдыг баазаны ажыглап, акша-тегерикти эвээшти чарыгдап, агаар-бойдузу эки, орук-чириктиг черге кадыы багай уругларның республика школазын ажытса кандыгыл?

Корода ОЮН.
Башкы.

ЧАРЛАЛДАР БЮРОЗУ

ИЮЛЬ 25

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

6.30 «Эртен». 9.05 «Түннели: өлүм». Уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги сериязы. 10.10 Уругларга дамчыдылга. 11.10 Бистиң «Антон-кварте́т» студияда. 11.30 Уругларга фильм. 12.00 ТМА. 12.15 ИХМ-ниң медээлери. 12.30 «Рампа турар талазынче». 13.30—13.45 Сонуургактарга.

* * *

14.30 «Телемикст». 15.15 «Делир келир оруу чок». Уран-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 16.25 «Чурукчу Федор Решетников». 16.45 «Уругларның музыка клуву». 17.30 «Сагыш-сеткилди өттүр». 18.30 ТМА 18.45 П. И. Чайковскийниң романстары. 19.10 «...Он алды харлыгларга чедир болгаш оон-даа улугларга». 19.55 «Түннели: өлүм». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги сериязы. 21.00 Үе. 21.40 Чугула интервью. 21.55 Австрия ТВ-зиниң программазы. 23.25 ИХМ-ниң медээлери. 23.40 «Пи» демдек ёзугаар». 01.10 ТМА. 01.30 Телефильм. 02.30— 03.35 «Түннели: өлүм». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. 2-ги сериязы.

ИИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.40 Эртенги гимнастика. 8.15 Мультфильм. 8.25 Уруглар бажыңнарының айтырыгларының дугайында. 8.55 «Александр Панченконуң автор программазы». 9.55 Ритмниг гимнастика. 10.25 «Июльда хар». Уран-чечен телефильм. 1-ги сериязы. 11.30 — 13.30 Россия ТВ-зиниң программазы. 13.30 Концерт. 14.10 —15.15 Уругларга фильм.

* * *

17.00 — 18.45 Россия ТВ-зиниң программазы. 17.00 «Кыдыг-кызыгаар».

КЫЗЫЛДАН

18.00 Уругларга фильм. 18.30 Аныяктар дугайында программа. 19.10 Медээлер. 19.20 «Экивецер!». Информастыг программа. 19.50 Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 Медээлер. 20.15 «Тамчыктыг удукар, чаштар!». 20.30 Ритмниг гимнастика. 21.00 «Үе». 21.40 — 23.50 Россия ТВ-зиниң программазы. 22.55 Реклама. 23.00 Медээлер. 23.15 — 23.50 «Силерге ам чедип келир...»

ҮШКҮ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

18.00 «Каспий — нити сагыш салыышкыны». 18.45 Мультфильм. 19.00 «Ужуражыышкын...»

СҮМЕЛЕП ТУР

Германияның Федеративтиг Республиказынга, Швецияга баар аян-чоруктуң путёвкаларын БАЛКЭ Тыва республика комитединиң «Спутник» деп Аныяктарның делегей туризминиң бюрозу сүмелеп турар. Хуусаалары — 1991 чылдың октябрь 1-ден 12-ге, 12-ден 24-ке чедир

Тайылбырны Политиктиг чырыдыышкын бажыңында № 16 кабинеттен ап болур.

ОРНАП ТУР МЕН

Кызыл хоорайда 5 өрээлдиг бажыңны, оон хериминиң иштинде тудуглары-биле катай 1990-1991 чылдарда үндүрген «Жигули» азы «Москвич 2141»-ге орнап тур мен.

2-62-04 телефонче 17 шактан соңгаар телефоннаар.

Ак-Довурактың № 3 школазын 1986 чылда доосканнар 1991 чылдың август 3-те 10 шакта ол школага келиринче чалап турар.

КИНО

ИЮЛЬ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Скорпион» (АКШ) 9.40, 11.40, 13.40, 15.40, 17.40, 19.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Мария Мирабела в Транзистории» 9.00, 12.20, «Куда доскачет ранняя пташка» 10.40, 14.00. «Бум-2» (Франция) 15.40, 19.40, «Женский день» 17.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киночыындыы» 11.00, «Первичное зло» 13.30, 15.30, 17.30, 19.30 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: «Мария Мирабела в Транзистории» 14.00, «Любовь с привилегиями» (2 сериялыг) 15.50, 18.40 шактарда.

Кызыл хоорай, Красноармейская, 100
Индекс 54241.

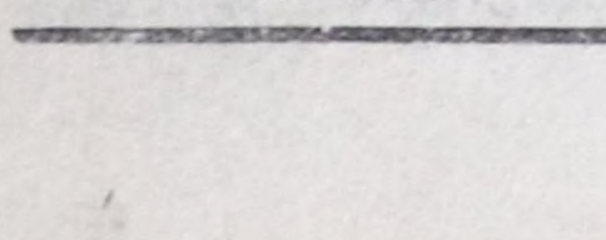

Редактор
В. Ф. ЧАДАМБА

ТЕЛЕФОННАРЫ: ◆ редактор —3-43-34; ◆ оралакчызы — 3-33-91; ◆ приемная — 3-34-26; ◆ харыысалгалыг секретарь — 3-34-92; ◆ оралакчылары — 3-45-93. Килдистер ◆ партийжа-организастыг болгаш идеология — 3-36-82; 3-36-25 ◆ советтер ажылының 3-34-17 3-34-98 ◆ үлетпүр — 3-34-49 3-36-73 ◆ көдээ ажыл-агый — 3-41-16. ◆ культура — 3-39-15; 3-37-11; социал айтырыглар — 3-34-57; репортерлар бөлүү — 3-41-23. ◆ чагаа килдизи—3-39-03; ◆ очулга—3-34-39, 3-34-93; ◆ корректорлар — 3-34-19. ◆ үндүрүкчүлер — 2-27-41; ◆ солун келбээ бараалга — 2-32-75; ◆ бухгалтерия — 3-43-41.

Солун вторник среда четверг, пятница суббота хүннеринде үнер.
Чылда 260 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга ажыы.
Тираж 27097 экз.

Тыва АССР-ның Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыышкын херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 118.